

Terv és piac: Agrárszabályozási dilemmák az ötvenes évek közepén ^[1]

A második világháború utáni Magyarországon az egyik legsürgetőbb feladat a gazdaság helyreállítása volt. Ebből a célból olyan intézkedésekre került sor, amelyekkel az állam beavatkozott a magántermelésbe és élelmiszerelosztásba, s amelyek még a hadigazdálkodás eszköztárából származtak: a kötelező beszolgáltatás és a jegyrendszer két jellemző módszere volt a szabad kereskedelmet korlátozó gazdaságirányításnak, miközben a szabadpiacon való kereskedelmet felváltotta a tervgazdálkodás.

A kötelező beszolgáltatás és a jegyrendszer korlátozta az eladásra és megvételre szánt mezőgazdasági termények és termékek mennyiségét, minőségét és árát. Mindezzel együtt szűkültek a piac és a magánkereskedelem keretei, a kommunista diktatúra létrejöttével pedig a gazdaságpolitika állandó eleme lett a tervgazdálkodás. A mezőgazdasági termények fixáras kötelező állami átvételével az iparba áramlott mind a beruházások, mind pedig a szabad munkaerő egy része is. A szabadpiaci adásvétel lehetőségét tovább csökkentette a kereskedelem államosítása és a magánkereskedelem felszámolása. A tanácsrendszeren belül mezőgazdasági, begyűjtési és kereskedelmi osztályokat hoztak létre. A termények begyűjtéséért nagyrészt az Élelmezési/Begyűjtési Minisztérium felelt,^[1] de a beadási, szerződési és felvásárlási tervek kidolgozásában és végrehajtásában több országos hatáskörű szerv is közvetlenül érintett volt. Így például a Szövetkezetek Országos Szövetsége (SZÖVOSZ) és a felügyelete alá tartozó földművesszövetkezetek, a Földművelésügyi Minisztérium, az Élelmiszeripari Minisztérium és természetesen az Országos Tervhivatal.

A központi élelmiszerkészlet képzéséhez különböző módszereket alkalmaztak, így például a szabadfelvásárlást és a szerződéses termelést/felvásárlást.^[2] A begyűjtés ebből adódóan egy nagyon komplex szerkezetű rendszert eredményezett, amelynek csupán egyik eleme volt a terület utáni kötelező terménybeszolgáltatás. A magyar központi készletképzés és gazdálkodás a sztálini érában rendkívül vegyes volt. A szovjet-orosz minta a termények kötelező beadásával, rekvirálásával kezdődött, folytatódott a terményadóval, illetve az új gazdasági politika (NEP)^[3] során alkalmazott különböző „decentralizált” módszerekkel (szerződéses termelés, állami és szövetkezeti felvásárlás) kiegészülve a tömeges kollektivizálás csúcspontján bevezették/folytatták a kötelező beszolgáltatást.^[4] A kialakult válságos helyzetre tekintettel nem csak a háztáji gazdaságot engedélyezték a kolhozcsaládok számára, hanem a kolhozpiacot is, amelyen mind a kolhoz, mind pedig a kolhozcsaládok háztáji termékeit értékesíthették a kötelező beadás teljesítése után.^[5]

Bizonyos mezőgazdasági termények esetében az állam felvásárlási monopóliumot vezethetett be, hogy biztosítsa a közellátást.^[6] Ha a jogszabály az állami monopóliumot ugyan nem írta elő, a beadási kvóták, a termelési szerződések és az állami és szövetkezeti felvásárlás kombinációja mégis ilyen helyzetet teremthetett, hiába volt lehetőség arra, hogy a megmaradt felesleget vagy terménytöbbletet a termelő a szabadpiacon értékesítse. Sőt, az állam a szabad eladást átmenetileg részlegesen vagy teljesen fel is függeszthette. Továbbá, élelmezési válság esetén szintén bevethető volt olyan jogi, adminisztratív vagy egyéb gazdasági intézkedés, amely gyakorlatilag

megbénította a piacot és a szabad áruforgalmat. Szintén érdemes figyelembe venni az ideológiai háttérrel is, a marxizmus-leninizmus sztálinista-dogmatista értelmezését, amelyre a kommunista párt vezetése elméletben támaszkodott.

Mindhárom említett készletképzési módszer tervszámokon alapult. A kötelező beadást kvótákban, birtokkategóriánként állapították meg évente.[7] A szerződéses termeltetés által főként ipari növényeket, magvakat termesztettek az élelmiszeripar számára, elvileg önkéntes alapon. A szerződéses tervei és a termelési szempontok azonban sok esetben nem voltak összehangolva a kötelező beadással.[8] A központi készletek elsődleges forrásává a kötelező beadás vált, amely teljesítése 1952-re gyakorlatilag megelőzte a magántermelőket, de sokszor még a termelőszövetkezetek fejadag és a vetőmag szükségletét is.[9]

Győr-Aopron megyei tanács VB. Elnökétől.

844-1-1/1950.

Tárgy: Zöldségtermelési szerződések.

Előadó: Ellenőrzési osztály.

Községi Tanács Végrehajtó Bizottságának

székhelyén.

Az eddig beérkezett gyümölcs és zöldség termelési szerződések alapján megállapítottam, hogy az Önök községében az előirányzott és az alant felsorolt növényfélésekből termelési szerződést nem kötött a község dolgozó parasztsága.

Ez azt mutatja, hogy a községi tanács Elnöke és Titkára nem fordított kellő gondot a nemzetgazdaság és a dolgozó parasztság szempontjából egyaránt fontos növények termelésére. Ezért nyomatékosan felhívom a tanács Elnökének és Titkárának figyelmét arra, hogy legkésőbb f.hó 30-ig a község szerződéses előirányzatának megfelelő területen az alábbiakban megjelölt növényfélésekből biztosítsa az előirányzott területek teljes leszerződését.

A községi tanács Elnöke és Titkára rendeletem kézhezvétele után azonnal rendelje hivatalába a szövetkezet termelési felelősét, vizsgálja meg eddig végzett munkáját és amennyiben a vizsgálat a termelési felelős vétkes mulasztására mutatna úgy a földmives szövetkezet igazgatóságán keresztül gondoskodjon leváltásáról.

A tanács elnöke és titkára a helyi Párt, Defosz, MNDSz, DISz, bevonásával állapítsa meg a szerződéskötés érdekében teendő intézkedéseit és szervezet jó népművelő munka bevezetésével a már megadott határidőn belül kösse meg az alábbiakban feltüntetett növényfélésekre szóló szerződéseket.

A szerződéstételhez szükséges nyomtatványokkal, valamint tudnivalókkal a földmivesszövetkezeteket már korábban ellátta a termeltető vállalat. f.hó 30-ig a jelentését a növénytermelési csoport kertészeti előadójához Litke Jenő nevére közvetlenül küldje be.
Győr. 1950. évi december hó 22.

Kezdrészt s.k.
VB. elnök

kiadmány hitelül:

Handwritten signature
kiad.

Hátrahagyott szerződéses terület:

[2]

Utasítás a községi tanács végrehajtó bizottsága számára zöldségtermelési szerződéskötések tárgyában, 1950. december 22.

Jelzet: HU-MNL-OL-GyMSVGyL-XXIII.9.a. 2. doboz

Az állam a központi készletgyűjtési technikák mellett különböző piac- és árszabályozó eszközök által többé-kevésbé hatékonyan felügyelte az áruforgalmat és elosztást. A hadigazdaságra is emlékeztető elemek kiiktatták a termelők anyagi érdekeltségét – megszűntek azok az ösztönzők, amelyek emelték volna a mezőgazdasági ártermelés színvonalát. A jövedelmezőtlenség nem csak az egyéni termelőket sújtotta, hanem az állami gazdaságokat és a termelőszövetkezeteket is. Bár

az egyre növekvő ipari centrumok és városok élelmezésére történtek kísérletek részben szovjet praktikák alkalmazása által, például városellátó zöldsévezetek kiépítésével, a problémákat nem sikerült megoldani.

A politikai „fordulat évétől” kezdődően a gabona, mint az egyik legalapvetőbb mezőgazdasági termény forgalmának a szabályozására szinte minden évben a nyári betakarítás előtt került sor. 1948-ban megállapították, hogy a termésből először a következő gazdasági évi vetőmag és a háztartási szükséglet (fejadag) elégítendő ki, ezeket követte a természetbeni földadó, a mezőgazdaságfejlesztési járulék és a terménybeadási kötelezettség teljesítése. Az ezek után fennmaradó felesleg hatósági terménygyűjtőnek vagy az illetékes hatóságtól kenyérgabona vásárlási engedéllyel rendelkezőnek volt értékesíthető.[10] 1950 nyaráig ez a szabályozás ismétlődött, csak a dátumokat aktualizálták az adott gazdasági évnek megfelelően.[11]

1951-ben felemelték az első ötéves tervet, ugyanakkor a Magyar Dolgozók Pártjának (MDP) a II. kongresszusán (1951. február 25. – március 2.) kihangsúlyozták, hogy továbbra is része a kommunista gazdaságpolitikának a NEP, vagyis a mezőgazdaságban teret kellett engedni a termelők szabadpiaci tevékenységének. Minden valószínűség szerint ennek következtében jelent meg az Élelmezési Minisztérium rendelkezése az őstermelői értékesítésről és szállításról 1951 májusának végén.[12] Ennek értelmében az őstermelők szabadon forgalomba hozhatták a beadási kötelezettségbe nem tartozó terményeket, állatot, állati terméket és egyéb élelmiszert. Szintén szabadon értékesíthették a kötelező beadás körébe tartozó cikkek egy részét az őstermelők, kivéve azokat, amelyekre az élelmezési miniszter külön feltételeket állapított meg. Kenyérgabonát, napraforgómagot, hántolatlan rizst és vágóállatokat egyáltalán nem volt lehetséges az érvényben lévő jogszabályok alapján szabadpiacon forgalomba hozni. Ugyanezen alapvetések mentén fejthettek ki a termelőszövetkezetek is szabadpiaci tevékenységet. A földművesszövetkezetek értékesítés céljából bizonyos mezőgazdasági cikkek kivételével (búza, rozs, árpa, zab) felvásárolhatták az őstermelők feleslegeit. A mezőgazdasági termények és termékek piaci forgalmának az ellenőrzése kapcsán kiemelték, hogy a hatóságok az őstermelőket termelvényeik szállításában feleslegesen nem akadályozhatták vagy zaklathatták. Ennek ellenére előfordult, hogy adminisztratív intézkedésekkel hátráltatták a beadást teljesítőket terményeik értékesítésében.[13]

A szokásos, nyári gabonaforgalmi szabályozás továbbra is tiltotta a kenyérgabona (búza, rozs) szabad forgalmát, míg az árpa, zab, köles és hajdina beadási kötelezettség teljesítése lehetővé tette a termelők számára, hogy ezekből a cikkekből feleslegeiket szabadon eladhassák. A jogszabályt megszegőket a gazdasági rend büntetőjogi védelméről szóló 8.800/1946. (VII.28.) M.E. számú rendelettel szankcionálták. A termelőszövetkezetek a megszabott átadási kvótán felül beadott mennyiség 100%-át vihették vámórlásra és ezzel szabadon rendelkezhetek.[14]

Az MDP és a Minisztertanács 1951. december 1-én határozott arról közösen, hogy megszünteti a jegyrendszert, a mezőgazdasági termények és termékek forgalmi korlátozásait, valamint hogy ár- és bérrendezést hajt végre.[15] A határozat december 2-án jelent meg a Magyar Közlönyben.[16] Ezzel a búza és rozs (továbbá ezek vegyes vetése, a kétszeres) beadási kötelezettség teljesítése utáni feleslegének piaci forgalmát – az akkori megfogalmazás szerint – felszabadították, a fogyasztók pedig saját szükségletükre szabadon vehettek kenyérgabonát. A kukorica szabadpiaci értékesítése a megyei, járási, városi és községi beadási tervek teljesítésének a függvénye volt.[17] Az egyetemleges tervteljesítés, mint a szabadpiaci jog feltétele szintén, mint a kommunista agrárpolitika oly sok más részeleme, szovjet mintán alapult.[18]

A szabadpiac nem volt teljesen korlátok nélküli. Gabonafélékre 1952. június 30-ig, míg kapásnövényekre és borra 1952. szeptember 1-ig volt a szabadforgalom érvényben. Az így meghatározott időpontok után az 1952. évi begyűjtéstől függően léptek újból életbe a forgalmi engedmények. Mindezen kívül pedig, ha egy adott község megsértette a beadási rendelkezéseket, vagy pedig a begyűjtés terén jelentős lemaradásban volt, azt a községet az élelmezési/begyűjtési miniszter kizárhatta a szabadpiacból. A hátralékok beadása szintén feltétele volt a szabad értékesítésnek, mivel a rendelkezésre álló termésből elsősorban az állam iránti kötelezettségeket kellett teljesíteni.

Az állami begyűjtésről 1952 elején megjelenő törvényerejű rendelet megismételte a decemberi határozat piaci forgalomra vonatkozó főbb passzusait.[19] A korábbi terménybegyűjtési jogszabályok értelemszerűen ilyen rendelkezéseket nem tartalmaztak.[20] Az 1952 nyári

gabonaforgalmi szabályozás explicit módon úgy intézkedett, hogy július 1-től a beadási kötelezettség teljesítéséig tilos volt a gabona szabadpiaci értékesítése, illetve, hogy az egyéni termelő csakis akkor vihette feleslegét eladásra, hogy ha teljesítette szerződéses terményei átadását, és ha a község teljesítette az 1952/1953. gazdasági évi teljes beadását.[21] Külön engedélyezhették a kenyérgabona, kukorica, takarmánygabona és burgonya szabadpiaci forgalmát. A korlátozások vonatkoztak a termelőszövetkezetekre is.[22] A piaci forgalomban szabaddá tett cikkek felsorolásával a szabadpiaci jogot a községbe vezető utakon táblákkal jelölték.[23]

Az 1952. évi begyűjtési rendelet alapján a gazdálkodó kenyérgabonából a háztartási és gazdasági szükségleteinek a kielégítése után a beadási kötelezettségét volt köteles teljesíteni, míg állati termékből és egyéb terményekből mindenekelőtt a begyűjtési kvótákat. Az 1953. évre szóló 1952. december végi begyűjtési rendelet a beadási kötelezettséget helyezte minden esetben elsődlegessé a sorrendben, míg az 1952-es év analógiájára előrevetítette a szabadforgalmi korlátozások bevezetését a terménybetakarítás kezdetén.[24] Így a gabonafélék szabadpiaci értékesítése, valamint rövidebb ideig az előző évinél, 1953. június 15-ig, míg a kapásnövényekre és borra 1953. augusztus 15-ig volt lehetséges. A termelők beadási kötelezettségeik teljesítése (beleértve az állami terménykölcsonnt, a gépállomásokkal szemben fennálló természetbeni tartozást és a termelési szerződéseket is) után megmaradó feleslegeikkel szabadon rendelkezhetek. Nem írták elő a községi begyűjtési tervek maradéktalan teljesítését feltételként, ugyanakkor a begyűjtési miniszter a szabadforgalmat ettől függővé tehetette.[25]

A vámórlés mennyiségéről az úgynevezett gabonalapon vezettek nyilvántartást. 1950 júniusáig őstermelői igazolvánnyal, utána pedig a beadási könyvvel igazolták a termelők piaci árusítási jogosultságukat.[26] Nyilvántartási és ellenőrzési feladattal megbízott személyek tevékenykedtek községi és járási szinten, akik figyelemmel kísérték a készletek alakulását. Hiába volt lehetőség a szabadpiaci forgalomra és értékesítésre, a termelők, beleértve a termelőszövetkezeteket is, termésük egy részének kötelező beadásával, a szerződéses növénytermeléssel és állattenyésztéssel a központi készletképzéshez kellett, hogy hozzájáruljanak. Mindezt kiegészítette az állami és szövetkezeti szabadfelvásárlás a terményforgalmi vállalatok és a földművesszövetkezetek telephelyein, valamint a vállalatok dolgozói a szabadpiacon vásárolhatták fel a terményfelesleget. Mivel a terület utáni kötelező beadási kvótákat erőteljesen megemelték, így az ötvenes évek első felében a felvásárlás volumene csökkent, s valamelyest bizonyos cikkekre vonatkozóan ez volt jellemző a szerződéses növénytermelés esetében is.[27] Összességében számos mezőgazdasági termény és termék szabadpiaci forgalma időleges és korlátozott volt, míg az állam gyakorlatilag monopolizálni próbálta egyes cikkek forgalmát a „szervezett” (begyűjtési) és a szervezetlen (szabadpiaci) kereskedelem által a központi készletgazdálkodás céljából.

Az 1952. év rendkívül kedvezőtlen időjárása volt az egyik oka annak, hogy csökkent a központilag begyűjtött terménymennyiség és a termelési kedv is. 1953 első felében a gazdaságpolitikai korrekciók részeként kezdetét vette egy többéves, kiszámíthatóbb begyűjtési rendszer kidolgozása, folytatódott az állami és szövetkezeti szabadfelvásárlás továbbfejlesztése és a szerződéses termelés felülvizsgálata. Figyelemreméltó, hogy a gazdasági válsághelyzetben a kényszerintézkedéseken enyhítő, az átalakítást nem radikálisabb gazdaságpolitikai eszközökkel megoldani kívánó elképzelések és tervezetek születtek, keletkezettek. A kialakult állapotokat jól illusztrálja, hogy a nyár elejére tervezett forgalmi korlátozások bevezetésével egyidejűleg a Begyűjtési Minisztérium egy sajtóközlemény kiadását tervezte, amely a gabonára vonatkozó szabadforgalmat meghosszabbította. Ez azt jelentette, hogy a gabona szabadpiaci forgalma és vámórlése nem június 15-ig, hanem július 1-ig volt lehetséges.

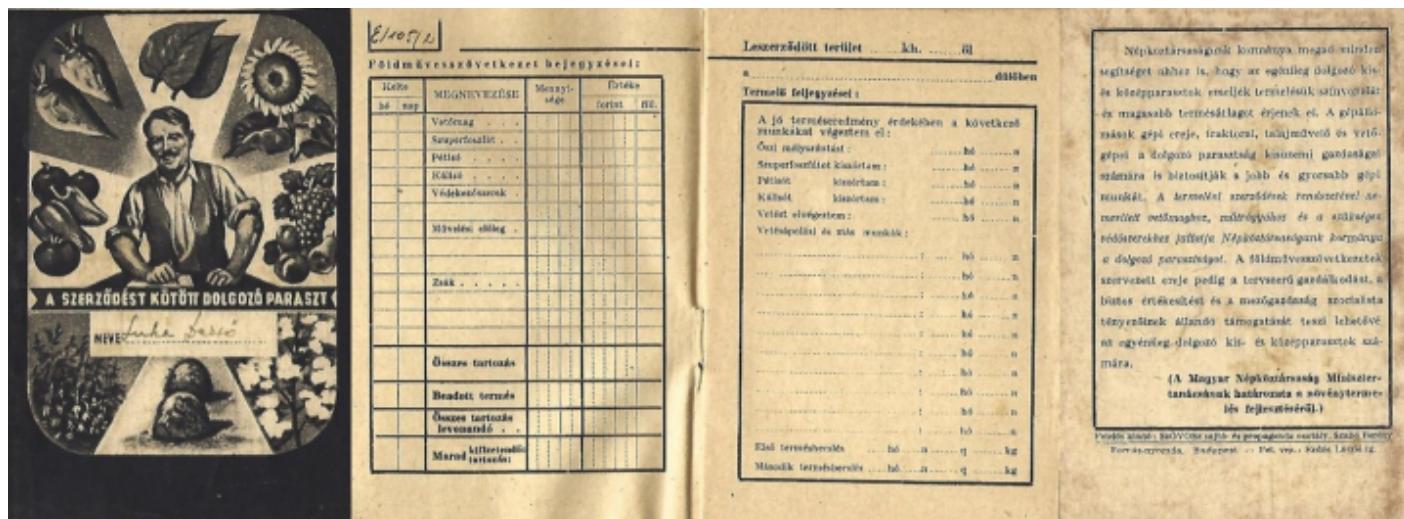
A június 15-i határidő megváltoztatásának fő indokát a dokumentum egy rövid részlete kiválóan érzékelteti: *„Az utóbbi napokban számos dolgozó paraszt és termelőszövetkezet fordult a Minisztertanácshoz és a begyűjtési minisztériumhoz és kérte, hogy ezt a határidőt a minisztertanács változtassa meg. A minisztertanács ezeknek a kéréseknek eleget téve a következő határozatot hozta.”*[28] A június 10-én megjelenő Minisztertanácsi rendelet az 1951. december 1-i határozatból kiindulva az 1952. évre alkalmazott időpontokat adta meg a korlátozások bevezetéséül (június 30. és szeptember 1., továbbá kukoricára és burgonyára augusztus 15.), az 1952. évi 26. számú törvényerejű rendelet által meghatározott június 15-i időpontot meg sem említették a szövegben.[29] A forgalmi korlátozások megszüntetésének a feltételei között a községi begyűjtési tervek teljesítése is szerepelt. A Minisztertanács a rendeletet még hivatalos közzététele előtt június elején egy záradékkal egészítette ki, amelyet határozatba foglaltak. A 0495/3/1953. számú minisztertanácsi határozat alapján az 1952/53. évről fennálló terménybeadási hátralékok rendezésére 1953. július 5-ig külön előterjesztést kellett benyújtani a Minisztertanácshoz.[30] A fennálló beadási hátralékokat a júliusban megalakuló Nagy Imre-kormány tej, tojás és baromfi kivételével teljes mértékben elengedte, amennyiben a termelő eleget tett az 1953/54. évi gabonabeszolgáltatási kötelezettségeinek.[31] Az „új szakasz” során ígért gazdaságpolitikai változások az elvi-elméleti kérdések tisztázatlansága miatt csak vontatottan valósultak meg, az intézkedések végrehajtását pedig sokszor az állam- és pártapparátus hátráltatta.

Mindenesetre az 1953. évi nyári terménybetakarítások után a gabonafélék és az őszi kapásnövények piaci forgalmának a korlátozását törvényerejű rendelet által egységesen augusztus 30-i hatállyal megszüntették.[32] A kukorica, napraforgó és burgonya szállítása engedélyköteles maradt.[33] A Pest és Csongrád megyei ellenőrzések azonban rávilágítottak arra, hogy az államigazgatási és rendőri szervek még mindig akadályozták a termelőket mezőgazdasági terményeik piaci eladásában, sőt, erőszakoskodások is előfordultak.[34] A szabadforgalom engedélyezésével szinte egyidőben kezdetét vette az új elképzelések szerint önkéntes alapú, tervszámok nélküli állami és szövetkezeti szabadfelvásárlás is.[35]

A kommunista párt elméleti-ideológiai értelemben a NEP-hez és a párt- és kormány 1951. december 1-i határozatához nyúlt vissza, amikor a szabadpiac fenntartása, működése és fejlesztése került előtérbe.[36] Míg nem vált általánossá a „szocialista szektor” a mezőgazdaságban, addig az átmenetinek ítélt időszakban a fokozatosság egyik elemének tekintették a szabadpiacot és forgalmat. A város és falu közötti árucseré és gazdasági kapcsolat a munkás–paraszt szövetséget volt hivatott megerősíteni. A földművesszövetkezetek szerepe ezért is volt kulcskérdés sok agrár- és gazdaságpolitikus szemében. Voltak, akik intenzívebben be kívánták vonni a földművesszövetkezeteket a mezőgazdasági termények és termékek felvásárlásába, és valamivel nagyobb mértékben a szerződéses termeltetésbe és begyűjtésbe is. Ily módon a földművesszövetkezetek a legegyszerűbb paraszti társulási formaként aktívabbak lehettek a vidéki felvásárlási-, értékesítési- és fogyasztási szövetkezeti hálózaton belül.

Az ötvenes évek első felében felszínre kerülő problémák közül kiemelendő, hogy nem volt pontosan elhatárolva a szövetkezetek működési területe az állami szervekétől. Az állami és a szövetkezeti tervek nem voltak megfelelően egyeztetve.[37] A kereskedelmi szférában az állam befolyásának növelését támogatók sérelmezheték, hogy a földművesszövetkezetek tevékenysége keresztelte az áruforgalom és áruellátás állami kereskedelmi csatornáit. Mindennek ellenére szükség volt a földművesszövetkezetek vidéki hálózatára, amit jól mutat, hogy szabadfelvásárlásuk

továbbfejlesztése is lassan, de napirendre került. A tervek szerint 1953-ban minimum megkétszereztek volna a szabadfelvásárlás volumenét úgy, hogy a földművesszövetkezeti felvásárlásnak a szövetkezeti kereskedelem belső szükségletének minél nagyobb részét kellett fedeznie, továbbá fokoznia kellett a városokban a piaci árufelhozatalt, miközben kiegészítette a központi készleteket. A földművesszövetkezetek csak a jogszabály által megengedett termékeket vásárolhatták fel csakis olyan helyeken, ahol a termelők szabadon forgalomba hozhatták azokat. Előirányozták egy olyan felvásárlási árrendszer bevezetését, amely érdekeltté tette volna a termelőket a földművesszövetkezetek általi értékesítésben. Az elképzelések között szerepelt egy új felvásárlási tervezési rendszer kidolgozása, az Országos Földművesszövetkezeti Felvásárlási és Értékesítési Vállalat (OFFÉRT) átalakítása Felvásárlási Igazgatósággá a SZÖVOSZ-on belül, a Mezőgazdasági Kereskedelmi Vállalat (MEZÖKER) gyümölcs- és zöldségfelvásárlási feladatainak átadása a földművesszövetkezeteknek, illetve a bürokratikus szabadfelvásárlási módszerek helyett valódi kereskedelmi kapcsolatok kiépítése a termelőkkel.[38]

[4]

Termelési szerződés nyilvántartó, 1950/51.

Forrás: A szerző tulajdona

A szerződéses termeltetéssel kapcsolatos visszaélések és gazdaságpolitikai hibák szintén a felvásárlás által generált problémákhoz kötődtek. 1951-től a növénytermeltetést közvetlenül a feldolgozó vállalatok vették át, így a vállalatok végezték a szerződéskötést is a termelőkkel.[39] Számos esetben a termelőszövetkezetekkel is előszerződéses címen terven felüli szerződéskötésekre került sor, ezért a tervfeladaton felüli szerződéseket a Földművelésügyi Minisztérium 1952 decemberében semmisnek nyilvánította volna: „Ehhez az álláspontunkhoz ragaszkodunk, azért, mert a termelőszövetkezeti tervfeladatok kialakításánál a munkaintenzív növények területének a megállapításánál elmentünk addig a végső határig, amit a termelőszövetkezetek reálisan képesek megmunkálni.”[40]

A Minisztertanács Hivatalában készült 1953. júniusi javaslat negatívan értékelte az 1951 és 1953 közötti szerződéses termeltetést, amelyben arra a megállapításra jutottak, hogy a szerződéseknek körülbelül 30–40%-a kényszerszerződés volt. Ezért azt ajánlották, hogy a szerződéses növények körét szűkítsék, arányosítsák az árakat, s hogy a jövőben önkéntes alapon kössék meg a szerződéseket a termelőkkel.[41] A június elején felvázolt gondolatok és elképzelések nem sokkal később, immár az „új szakasz” keretében lettek részben megvalósítva. 1953. szeptember 16-án jelent meg a Minisztertanács határozata a szerződéses termelés fejlesztéséről, amely a korábbi javaslatban szereplő elvek alapján kívánta a szerződéses termelést jövedelmezőbbé és gazdaságosabbá tenni.[42]

A többéves begyűjtési rendszer 1954. január elején lépett hatályba három évre, vagyis az új begyűjtési rendszer 1956. december 31-ig volt érvényben.[43] A begyűjtési rendelet kimondta, hogy célja a termelők érdekeltté tétele és a mezőgazdasági termelés fokozása, illetve, hogy a termelők a korábbinál nagyobb mértékben vihessék termékeiket a piacra. A szabadpiaci értékesítést külön részben taglalták. A termelő a termésből elsősorban a beadást volt köteles teljesíteni, a megmaradó felesleggel szabadon rendelkezett és azt bármikor forgalomba hozhatta. A korábbi

szabályozásból azonban még megtalálható volt az egyetemleges felelősség és korlátozás elve, mivel a begyűjtést önhibájukból nem teljesítő községeket a begyűjtési miniszter átmenetileg kizárhatta a szabad forgalomból.[44] A sztálinista restauráció során az időbeni korlátozás nélküli szabadpiaci értékesítést szűkítették újra különböző határidőkkel a betakarítási főidények idején.

1953 végén került napirendre a mezőgazdaság fejlesztéséről szóló határozat, amely bár a szabadpiac jelentőségére és működésére nem tért ki, azonban többek között azt tartalmazta, hogy a termelési szerződések megkötése önkéntes alapon és erőszakoskodás nélkül történjen a jövőben. Továbbá, olyan terményeknél, amelyek esetében csak a termés egy részére kötöttek a gazdák szerződést (gyümölcs, zöldség), a szerződéses kötelezettség teljesítése után a maradék termények eladását teljesen szabaddá kellett tenni.[45]

Mindeközben nyilvános diskurzus folyt a NEP magyarországi alkalmazásáról, amely számos eldöntetlen gazdaságpolitikai kérdéssel együtt az 1955-ös sztálinista restauráció után háttérbe szorult. Számos kérdés vagy összetűzési pont nem került a publikum elé sem írott, sem pedig más formában, viszont a források által alátámasztható, hogy a párt és állami szerveken belül különböző nézetek konfrontálódtak, például a szabadpiacról, a mezőgazdasági árakról és az állami és szövetkezeti felvásárlásról. Erre már 1953 második felében sor kerülhetett, amikor is megbíztak egy munkacsoportot az agrárelméleti tézisek kidolgozásával.[46] Arra is következtetni lehet, hogy többekben felmerült valószínűleg már az „új szakaszban” a kötelező beadás perspektivikus megszüntetésének a gondolata. Az agrár- és szövetkezetpolitika iránya azonban ismét a nagyobb vetületű gazdasági döntésekhez idomult.

le "M" 340-858/54

Tájékoztatóul lémre
Minister e.

J e l e n t é s

Hegedüs Tibor főosztályvezető elvtárs részére.

Hegedüs
IV 2

Tárgy: 1954. évi tavaszi burgonya szabadpiaci felvásárlás
eredményének közlése.

Mennyiségi egység súlyvg.

Megye	Tervszám vg.-ban	Állami felvás.	Szövetkezeti felvás.	Összes felvás.	tervteljesít %-ban.
Baranya	50	13	25	38	76.-
Fejér	30	2	6.5	8.5	28.3
Győr	200	90	140.-	230.-	115.-
Komárom	80	13	9.-	22.-	27.5
Somogy	200	88	100.-	188.-	94.1
Tolna	70	5	26.-	31.-	44.2
Vas	250	63	200.-	263.-	105.2
Veszprém	180	88	93.-	181.-	100.1
Zala	60	11	38.-	49.-	81.6
Dunántul össz.	1120	373	637.5	1010.5	90.2
Bács	10	27	7.5	34.5	345.-
Békés	-	-	-	-	-
Csongrád	-	-	-	-	-
Hajdu	20	38	11.-	49.-	245.-
Pest	35	49	3.-	52.-	148.-
Szabolcs	575	286	900.-	1186.-	206.2
Szolnok	-	-	-	-	-
Alföld össz.	640	400	921.5	1321.5	209.7
Borsod	150	4	95.-	99.-	66.-
Heves	10	12	5.-	17.-	170.-
Hógrád	80	-	25.-	25.-	31.2
Észak összesen.	240	16	125.-	141.-	58.7
Mind összesen	2000	789	1684.-	2473.-	123.6

Megjegyzés:

A felvásárlási tervszámokat a Bel- és Külkereskedelmi Minisztérium Kollégiuma állapította meg.
Az állami felvásárlást a MEZŐKER vállalatok, a szövetkezeti felvásárlást a SZÖVOSZ jelentéséből állítottuk össze.
A feltüntetett teljesítési adatok 1954. évi március hó 1-től 28.-ig történt felvásárlási eredményeket rögzítik.

Budapest, 1954. április 2.

Adonyi Miklós/
osztályvezető.

ÚJ MAGYAR
KÖZPONTI LEVÉLTÁR

1954 májusában megtartották az MDP a III. kongresszusát. Rákosi Mátyás,[47] még ha csak kényszerűségből is, de előadói beszédében élesen bírálta a korábbi nagyütemű iparosítást és helyeselte a II. kongresszus NEP vonatkozású megállapításait. Végeredményképp, szögezte le a párt első titkára, az 1951. decemberi határozat alapján fejlődnie, bővülnie kellett volna a város és falu, illetve a szocialista ipar és a nagyrészt kisárutermelő mezőgazdaság közötti áruforgalomnak, nem pedig szűkülnie, mint ahogy az egy rövid átmeneti időszak után történt. A mezőgazdaság fejlesztésében nagy jelentőséget tulajdonítottak a kereskedelemnek, amely felölelte az állami és szövetkezeti, illetve a paraszti áruértékesítést is. Rákosi szerint a földművesszövetkezeti hálózatnak a parasztságot a többtermelésre kellett ösztönöznie, például a parasztgazdaságokban termelt áruk értékesítése által.[48]

1954 júniusában nem léptettek hatályba általános gabonaforgalmi korlátozást a betakarítási időszakokra, viszont átmenetileg továbbra is kizárhattak egész falvakat a szabadpiaci értékesítésből. [49] Számos cikk jelent meg a NEP-ről és az agrárákról, illetve a különböző írásokból jól kivehető, hogy az agrárpolitikát befolyásoló szakemberek és politikusok egy része nagyobb teret engedett volna a földművesszövetkezetek felvásárló és értékesítő tevékenységének. Erről tanúskodik például Fehér Lajos[50] cikke a szabadpiacról a *Szabad Földben* 1954 márciusában, illetve a *Szabad Népből* 1954 augusztusában, továbbá egy 1954 végén keletkezett, de végül publikálatlan írása a mezőgazdasági árakról és a termelői érdekeltségről.[51]

A mezőgazdasági árrendszeren szükséges változtatásokat például az Országos Tervhivatal munkatársai, Szabó Kálmán és Kopátsy Sándor vizsgálták.[52] Szabó amellett érvelt, hogy a szabadpiac bővítése mellett helyes mezőgazdasági árarányokat kellett volna kialakítani.[53] Mindemellett több, a párt- és állami szervek által keletkeztetett dokumentumban is a rugalmas árrendszer kialakítása mellett érveltek. Az 1954. évi terménybegyűjtés során merülhetett fel markánsabban a szabadpiac és hozzá kapcsolódóan az állami és szövetkezeti szabadfelvásárlás kérdése, amelynek új alapelveit 1954 második felében elkezdték kidolgozni.[54] Az itt közzétett 1954. november 10-én kelt forrásszöveg a legelső változatok egyike lehetett.[55] Ezt követte még hat fellelt változat: az utolsó 1955. január 22-i keltezésű, amely előterjesztés a szabadpiac fejlesztésének irányelveiről, az állami és szövetkezeti szabadfelvásárlás feladatairól címmel került volna a Politikai Bizottság elé. Az előterjesztést a Begyűjtési Minisztérium a SZÖVOSZ-szal együtt készítette, de végül utóbbi véleményező szervként lett feltüntetve a dokumentumon. A Belkereskedelmi Minisztérium külön előterjesztést készített a magánkereskedelemről, míg az MDP Központi Vezetőségének (KV) Mezőgazdasági Osztálya közreműködött egy, a KV számára készülő anyagban, amelyben külön foglalkoztak a termelőszövetkezetek szabadpiaci értékesítésével és lehetséges bizományi kereskedésével.[56]

1954 októberében, az MDP KV ülésén a vélemények a NEP kapcsán a falusi vásárlóerő és a mezőgazdasági, beleértve szabadpiaci árak alakításán feszültek egymásnak, ahogy ez Szalai Béla[57] előadásából, illetve Nagy Imre és Rákosi Mátyás felszólalásából kivehető.[58] Miután Nagy Imrét eltávolították a pártelitből 1955 elején, az MDP KV márciusi ülésén a korábbi vitákra reflektált Rákosi, mikor a következőt mondta: „*Felmerült olyan helytelen nézet is, mely a munkás–paraszt szövetség lényegét a város és falu közötti árucserre forgalomra szorította le, nem pedig e két osztály alapvető, közös politikai érdekeire hivatkozott. Az ilyen elméleteket maga Nagy elvtárs terjesztette, aki az elmúlt év októberében a Központi Vezetőség ülésén, de már azelőtt is, olyan nézeteket hangoztatott, hogy »a munkás–paraszt szövetség alapja a falu és város közötti árucserre«.*”[59] A KV üléséről készült dokumentumokban kifejtették azt is, hogy a „jobboldali elhajlás” következtében terjedt el a kereskedelmi spekuláció és hogy a pártban többek is helytelen álláspontra helyezkedtek a begyűjtés kérdésében.

Az agrárközgazdasági és elméleti diskurzusban a túlzott NEP irányzatú véleményt formáló és kifejtő szakembereket önkritikára kényszerítették, így történt ez az MDP Pártfőiskola politikai gazdasági tanszékének 1955. május 16-i elméleti tanácskozásán a város és falu gazdasági kapcsolatáról. Csendes Béla[60] mellett mind Szabó Kálmán, mind pedig Kopátsy Sándor önkritikát gyakoroltak.[61] Leszögezték továbbá, hogy az állami készletgazdálkodás központi és állandó eleme a begyűjtés, amely egyben a piac tervszerű befolyásolásának az eszköze is. Utaltak a

tanácskozáson arra is, hogy 1954-ben többen úgy kívánták emelni a mezőgazdasági termelés színvonalát, hogy a begyűjtés megszüntetését követelték.

[6]

Nagykanizsa, piactér a Zrínyi Miklós utca és Zárda utca találkozásánál, 1955.

Forrás: Fortepan / Buvári Ágnes

Az MDP KV 1955 nyarán határozatot hozott a mezőgazdaság szocialista átalakításának a folytatásáról. A KV júniusi ülésének döntései részben a korábbi enyhébb agrárpolitikai irányvonalra is reagáltak. Kihangsúlyozták például, hogy a kötelező beadás a begyűjtési rendszer állandó eleme, mint ahogy a szerződéses termelés és az állami és szövetkezeti szabadfelvásárlás sem ideiglenes rendelkezések.[62] Mindenesetre a KV határozata kimondta, hogy a termelőszövetkezetek és magántermelők a kötelező beadás teljesítése után feleslegeiket szabadpiacra vihetik és ott értékesíthetik, a magánkereskedelem, spekuláció és továbbeladásos felvásárlás teljes kikapcsolásával.[63]

Az 1955. június 19-én megjelent terménybegyűjtésről szóló Minisztertanácsi határozat július 1-től korlátozta a gabonaforgalmat mindaddig, amíg a község/város nem teljesítette begyűjtési tervét. Megerősítést nyert továbbá, hogy az 1953. évi 27. számú törvényerejű rendelet alapján a beadási kötelezettség teljesítése az elsődleges, amely után a terményfelesleget szabadpiacra lehetett vinni. Azok a termelők, akik beadásukat a község felszabadítása előtt teljesítették, a feleslegeiket a terményforgalmi vállalatoknak a felszabadítás előtt eladhatták.[64] A Begyűjtési Minisztérium két nappal később megjelent rendelete tartalmilag megismételte a határozat főbb pontjait, illetve kitért arra, hogy az egyes cikksoportok teljesítése esetén külön történt a forgalom felszabadítása. A termények szállítását szállítási engedély által korlátozták.[65] Ősszel a kukorica, napraforgó és burgonya értékesítésére és szállítására adtak ki hasonló módon korlátozó rendelkezéseket.[66]

Kiemelték ugyan a jogszabályokban, hogy a termelők jogait a kötelezettségek teljesítése esetén mindenképpen garantálni kell, viszont a begyűjtés érdekében számos büntető szabályozás és

intézkedés lépett életbe 1955 nyarától.[67] Annak ellenére, hogy a különböző rendelkezésekben és párteseményeken a mezőgazdasági termények és termékek szabad forgalmát több alkalommal is megemlítették, mint a termelés fejlesztésének egyik fő mozgatórugóját, a rákosista-sztálinista gazdasági döntéshozók a gabona begyűjtésében az állami monopólium megteremtésére törekedtek. E cél érdekében bővítették a szerződéssel termelhető növények körét és terményértékesítési szerződések keretében vásároltatták fel a terményforgalmi vállalatokkal a termésfelesleg egy részét.[68] A kenyérgabona mellett a kukorica állami felvásárlásáról szintén megjelent egy értelmében azonos rendelet. Az értékesítési szerződés megkötésére a tanács kötelezhette a gazdálkodót.[69] A Begyűjtési Minisztérium indoklása szerint: „A különböző lehetőségek közül csak olyan megoldás jöhet számításba, amely az értékesítést nem bízza az egyes termelők szabad elhatározására, hanem a felvásárlandó mennyiségeket kötelező kontingensek formájában állapítja meg megyékre, azok a járásokra, a járások pedig a községekre. A felvásárlási rendszer alapja az egyes termelőknél és a termelőszövetkezeteknél az értékesítési szerződés lenne, melyben a termelő meghatározott mennyiségű gabona fix áron való átadására kötelezi magát, az állam pedig a 240 forintos áron és a mázsánkénti 20 kg-os korpajuttatáson felül a termelő által választható kedvezményeket biztosít.”[70]

Az MDP Mezőgazdasági Osztályának munkatársa, Matolcsi János[71] szerint állami kenyérgabonamonopólium kialakítására volt szükség. Gerő Ernő osztotta Matolcsi véleményét: „A javaslat helyes. Az én véleményem, hogy ez kellemtelen javaslat, azért, mert erre nem készítettük elő sem a K.V.-et, sem a megyei tanácsokat, sem egyéb szerveinket, sőt bizonyos tekintetben az ellenkezőjét húztuk alá. Ténylegesen kötelezővé teszi a törvényerejű rendeletben az előirt mennyiségen belül bizonyos gabonamennyiség beadását. Más lehetőségeink a gabona begyűjtésére nincsen. Az én véleményem az, hogy ezt a rendszert továbbra is fenn kell tartani és törvényesíteni kell a jövőben. Hozzá kell szoktatni a parasztot és a termelőszövetkezetet.”[72]

A végrehajtás során számos visszaélésre került sor, miközben a termelők egy részétől ilyen módon feleslegük 80–90%-át vásárolták fel. A hatóságok többször változtattak a felvásárlandó mennyiségen, illetve adminisztratív feladatnak tekintették az értékesítési szerződések megkötését. A parasztság fiktív aratási szerződéskötéssel és fekete csépléssel igyekezett kijátszani a rendeletet.[73] Az értékesítési szerződések általi felvásárlás tovább csökkentette a szabadpiaci forgalmat.

Míg 1953-ban szeptember 1-én augusztus 30-ával, úgy 1955-ben szeptember 30-án szeptember 25-ével egységesen megszüntették a gabona (búza, rozs, árpa, zab) forgalmi korlátozását. Az egyes cikksoportokból továbbra is korlátozás lehetett érvényben egészen addig, amíg az adott község begyűjtési tervszámait nem teljesítette.[74] A kukorica, napraforgó, burgonya és bor forgalmi korlátozása 1956. január 11-én szűnt meg.[75] A termelőszövetkezetek szabadpiaci értékesítését előmozdítandó megjelent egy rendelet, amely szerint a termelőszövetkezet saját és tagjai háztáji feleslegének értékesítésére előrusítóhelyet vagy üzletet tarthatott fenn.[76] A szovjet módszereket alapul véve a földművesszövetkezetek bizományi értékesítés céljából megállapodást köthettek a termelőszövetkezetekkel és a magántermelőkkel.[77] Az első ilyen kísérletekre 1954-ben kerülhetett sor.[78]

A represszió bővülő adminisztratív és egyéb gazdasági eszközei mellett még 1955-ben is jelent meg olyan cikk, amelyben a NEP helyes alkalmazásáról és a földművesszövetkezetek funkciójáról jelent meg vélemény, bár olyan is volt, aki a korlátozásokat szükségesnek tartotta.[79] A Begyűjtési Minisztérium a felvásárlás és a szerződéses termelés irányítását saját hatáskörében kívánta centralizálni.[80] Mindazonáltal a Minisztertanács több határozata is alátámasztja, hogy voltak akik a földművesszövetkezetek felvásárlási, szerződtetési és értékesítési tevékenységét bővítették volna.[81]

1956 folyamán szokásos módon jelentek meg a gabona és az őszi kapások forgalmi korlátozásait elrendelő jogszabályok. Ezeket büntető intézkedéseket tartalmazó, valamint az éves értékesítési szerződés koncepciójában történő felvásárlást rögzítő rendelkezések előzték meg, illetve kísérték.[82] Az értékesítési szerződéses felvásárlás, amelyre gyakorlatilag kötelezték a termelőket, a többéves begyűjtési rendelet szabadpiaci rendelkezését sértette, ugyanis az a megmaradó felesleg kötelező átadását jelentette az állam számára. Így a termelő a beadás teljesítésével nem rendelkezhetett szabadon termékeivel.[83] Ebből az okból kifolyólag még egy jogszabálymódosításra is sor került 1956 szeptemberében, amely alapján a kötelező beadás,

továbbá a gabona és a kukorica értékesítési szerződések teljesítése utáni felesleg szabadpiaci értékesítését szavatolták.[84] A hároméves begyűjtési rendszer lejárta előtt jóval korábban elkezdődött az új rendszer kidolgozása, amely a forradalom és szabadságharc miatt nem kerülhetett a törvényhozás elé. A mezőgazdasági termények és termékek kötelező beszolgáltatását – miután a forradalom során erről már egyszer döntés született – az új kommunista pártvezetés 1956 novemberében szüntette meg úgy, hogy maga a rendelkezés 1956. október 25-től volt alkalmazandó. Ezzel együtt törölték az összes beadási hátralékot is.[85]

Dokumentum

1.

Budapest, 1954. november 10.

Szigorúan Bizalmas.

másolat.

Előterjesztés

a Politikai Bizottsághoz

a szabadpiac helyzetéről és fejlesztésének irányelveiről.

I.

A K.V. október 3-i határozata leszögezi: „Fejlődésünk jelenlegi szakaszán, amikor még a kisárutermelő egyéni gazdaságok teszik ki a parasztság zömét, a mezőgazdaság fejlesztésének, a munkás–paraszt szövetség megszilárdításának fő eszköze a piaci kapcsolatok kiszélesítése.” E téren egyik legfontosabb feladat a szabadpiac fejlesztése. A szabadpiac ezidőszere nem tölti be az új szakasz politikájának megfelelően feladatát. Ennek oka, hogy az 1953. júniusi és az azt követő határozatok alapján egyrészt nem tisztáztuk szerepét, másrészt nem teremtettük meg kiszélesítésének gazdasági és szervezeti előfeltételeit, nem segítettük elő, hogy a termelő termékfeleslegei nagyobb részét a szabadpiaci követelményeknek megfelelően értékesíthesse.

A szabadpiaci kérdések elvi tisztázatlansága következtében egyes vezető szerveknél is vonakodás, egyes esetekben az új szakasz politikájával ellentétes nézetek alakultak ki. Ennek során egyfelől a szabadpiaccal össze nem egyeztethető monopolisztikus állami felvásárlás fenntartásához, – a szabadpiaci feleslegek túlnyomó részének állami kézben való összpontosításához és elosztásához való merev ragaszkodás, másfelől a magánkereskedelem szerepének túlbecsülése jelentkezett ahelyett, hogy elősegítettük volna a termelők és fogyasztók minél közvetlenebb kapcsolatának kialakítását és megteremtettük volna a szocialista kereskedelem meglévő szervei számára a „hivatali” módszerektől és felesleges korlátozásoktól mentes felvásárlás és értékesítés feltételét. [Tollal további mondat: Ez a hivatali módszer érvényesült az állami és szövetkezeti szabadpiaci felvásárlásban egyaránt.]

Nem értettük meg, hogy az államnak a szabadpiac kiszélesítésével kapcsolatban nem elsősorban az a feladata, hogy közvetlen vásárlóként lépjen fel a szabadpiacon, hanem az, hogy szervezeti és technikai segítséggel előmozdítsa minél több mezőgazdasági termék szabadpiacra való jutását,

megkönnyítse a dolgozó parasztság begyűjtésén felüli termékeinek minél könnyebb, minél közvetlenebb eljuttatását a fogyasztókhoz.

Hiba volt, hogy az állam a szabadpiac szabályozó szerepét a központi készletek túlméretezése mellett, a legalacsonyabb felvásárlási árak megállapítása útján akarta betölteni.

Ezek a körülmények szükségszerűen számos, az új szakasz politikájával ellentétes korlátozást vontak maguk után. Nem érvényesül kellően a szabadpiac anyagi ösztönző hatása a mezőgazdasági termelésben, nem tölti be megfelelően szerepét a dolgozók ellátásának megjavításában. A centralizált és felduzzasztott felvásárló szervezet fenntartása növelte a forgalmi költségeket, ami hozzájárult ahhoz, hogy az alacsony felvásárlási árakhoz képest magasan alakultak ki a fogyasztói árak.

A két ár közötti nagy különbség és a piacok számának csökkentése a spekuláció felélénkülésével járt, és a parasztság egyes rétegei számára a normálnál nagyobb különbözeti földjáradékot eredményezett.

A szabadpiaci viszonyok rendezetlensége és a pénzügyi megkötöttségek a piaci forgalomban kevésbé mozgékony tsz-ek[86] bekapcsolódását, termékeik piaci értékesítését különösen megnehezítették.

A fmsz-ek,[87] amelyeknek feladata lett volna – főként a piacoktól távolos helyeken – a parasztság értékesítésének elősegítése, korábbi felvásárlási feladataik leszűkítése és a különböző ár- és forgalmi korlátozások, valamint a főleg ezekből eredő szervezeti gyengeségük miatt – bár a tevékenységük körében maradt cikkekben felvásárlásuk jelentősen kiszélesedett – nem válhattak a dolgozó parasztság tényleges értékesítési társulásaivá. Ez rontotta a fmsz-ek kapcsolatát a dolgozó parasztsággal, különösen megnehezítette a középparasztságnak, mint a dolgozó parasztság legfőbb árutermelő rétegének bevonását a fmsz-ekbe, akadályozta, hogy a fmsz-ek a lenini szövetkezeti tervben meghatározott szerepüket megfelelően betölthessék.

Túlzott mértékben centralizáltuk a mezőgazdasági termékek legegyszerűbb feldolgozását is, ami sok esetben felesleges keresztszállításokat idézett elő, megnövelte a forgalmi költségeket és nagymértékben hozzájárult az áruk és a minőség romlásához. A helyi feldolgozás megszüntetése, a szövetkezeti szervek megfosztása a kisebb feldolgozó üzemektől és újak létesítésének megakadályozása, a dolgozó parasztságot kirekesztette a feldolgozásból eredő értékesítési előnyökből. A kisebb feldolgozó üzemek megszüntetése, berendezéseik parlagon hevertetése és széthordása az árutermelésnek egyes területeken és egyes cikkekben bekövetkezett csökkenésén túl is jelentős népgazdasági kárt okozott.

II.

Annak érdekében, hogy a szabadpiac az új szakasz politikájának megfelelően betölthesse szerepét, az alábbi irányelveket kell érvényesíteni:

1./ Meg kell szüntetni a szabadpiac jelenlegi felesleges korlátozásait. Egyidejűleg olyan gazdasági és szervezeti feltételeket kell teremteni, amelyek révén a szabadpiac ténylegesen a dolgozó parasztság egyéni anyagi érdekeltiségének fő eszközévé, a mezőgazdasági termelés fejlesztésének és a központi készletekből történő ellátás csökkentése mellett a lakosság szükségletei kielégítésének alapvető forrásává válik. Olyan, az új szakasz politikájának megfelelő, valóban szabadpiaci kapcsolatokat kell kiépíteni, amelyben a termelők /egyéni gazdálkodók és tsz-ek/ a piacon kialakuló árakon, a szabadcsere feltételei feletti, alku alapján értékesíthetik termékeiket. Az állam szabályozó szerepét nem adminisztratív, hanem kereskedelmi módszerekkel – elsősorban az árutermelés serkentésével és a szervezett piac útján az állam rendelkezésére álló árumennyiségek tervszerű felhasználásával – kell érvényesíteni.

2./ A szabadpiaci kapcsolatok fő formájává a termelők és fogyasztók minél közvetlenebb kapcsolatát kell tenni, hogy a mezőgazdasági termékek minél rövidebb úton és kisebb költséggel jussanak el a fogyasztókhoz.

Ennek előmozdítása érdekében a piacereken megfelelő technikai feltételeket kell biztosítani a termelők közvetlen árusításához, az áruk piacra szállítását vasúti kedvezményekkel, gépkocsival való szállítás megszervezésével, göngyölegek kölcsönzésével is elő kell segíteni. Különösképpen elő kell mozdítani – kisegítő feldolgozó tevékenységük fejlesztése, saját elárúsító-helyek létesítése útján is – a különféle egyszerű termelői társulások és a tsz-ek részére termékeik kedvező értékesítését.

Biztosítani kell, hogy a szabadpiaci értékesítés előnyeiben – a termelőmunkából való kiesés nélkül – ezek a termelők is részesülhessenek, akik számára termékfeleslegeik közvetlen piacra vitele – az áruk természete, mennyisége, illetőleg nem kifizetődő. Ezt az értékesítést szervezett formában leginkább a földművelésszövetkezetek láthatják el, ha betöltik a dolgozó parasztság tényleges értékesítő társulásainak szerepét és a rajtuk keresztül történő értékesítésben a termelők legalább olyan érdekeltek, mint a közvetlen piaci eladás esetén. Ennek érdekében biztosítani kell, hogy a fmsz-ek ugyanolyan feltételek mellett végezhesék a paraszti termékek értékesítését, mint maguk a termelők. A szabadpiaci értékesítés szervezetének a fmsz-ek útján történő megvalósulása egyben elősegíti, hogy a közös értékesítés gyakorlati előnyeinek megmutatásával, a fmsz-ek egyik legfőbb feladatukat: az egyéni termelőknek a társas termelésre való átvezetését betölthessék. A fmsz-ek egyszerű termelői társulások szervezésével is törekedjenek az értékesítés és a termelés közti közvetlen kapcsolatok fejlesztésére.

A termelők anyagi érdekeltségét a fmsz-en keresztül történő értékesítésben a következők útján kell biztosítani:

a./ A fmsz. a termelők által a szövetkezet útján értékesített árukért a kialakult szabadpiaci árakkal összhangban lévő olyan árat fizessen, amely mellett a parasztság – figyelembevéve a munka, fuvar és egyéb megtakarításait, valamint a nagy értékesítés előnyeit a fmsz-eken keresztül történő értékesítésben válik érdekeltté.

b./ A fmsz. szabad értékesítésből származó tiszta jövedelmének az alapszabályban meghatározott részét értékesítési visszatérítés formájában juttassa vissza a szövetkezet útján értékesítő tagoknak.

c./ A bizományi értékesítés rendszerét a fmsz-ek szélesítsék ki, biztosítva annak lehetőségét, hogy a termelő szabadon választhasson az értékesítés módjai /bizományi, vagy fix-árban való eladás között.

A szövetkezeti értékesítés nemcsak a dolgozó parasztság termékeinek a fogyasztókhoz történő eljuttatása megkönnyítésének, hanem a termelés és fogyasztás idő és térbeli eltérései áthidalásának, valamint a központi készletek kiegészítésének és az export-szükségletek biztosításának is legalkalmasabb eszköze.

Arra kell törekedni, hogy ahol annak szervezeti és technikai feltételei biztosíthatók, közvetlen áruforgalmi kapcsolatok létesüljenek a fmsz-ek és a felhasználó más fmsz-ek, állami kiskereskedelmi vendéglátóipari vállalatok között. Azokban az esetekben, amikor a népgazdaság érdekeinek megfelelően az értékesítés szervezett irányának biztosítása, a piacról egyébként kimaradó kis tételek összegyűjtése, az azonos minőségű nagytételek előállítás, továbbá gazdaságosan csak a nagy-tételekben megoldható feladatok – kiserelés, tárolás, stb. – végrehajtása szükségessé teszik, a felsőbb szövetkezeti szervek felvásárlási áruforgalmat is bonyolító szervezete is bekapcsolódhat. /elsősorban a járási központok keretében jelenleg is működő felvásárlási irodák a megyék közötti áruforgalom esetén szükség szerint a megyei szövetségek keretében működő megyei felvásárlási igazgatóságok, egyes esetekben pedig a Központoz tartozó országos szervek /a nagyfogyasztók, az ipartelepek, a külkereskedelmi vállalatok stb./ felé irányuló forgalomba. Általában csak egy felsőbb láncszem vegyen részt a fmsz-eken kívül az áruforgalom bonyolításában. A felsőbb szervek az ilyen forgalomból eredő tiszta jövedelmük alapszabály szerinti részét az alsóbb szövetkezeti szerveknek térítsék vissza, jövedelmük arányában.

Amennyiben a dolgozó parasztok kívánják, a fmsz-ek keretén kívül is létesíthetnek közös értékesítésre való társulást, a szervezetek a fmsz-ekhez hasonlóan a SZÖVOSZ hálózatához tartoznak és áruforgalmuk lebonyolításában általában a fmsz-i szervezetre támaszkodjanak.

3./ Jelentősen szűkíteni kell az állami begyűjtő és a szövetkezeti felvásárló szervezet párhuzamosságát. A központi készletek céljára szabadfelvásárlás útján biztosítandó mennyiségeket – egyes fő begyűjtési cikkek kivételével – elsősorban a fmsz-ek vásárolják fel és a piaci árakhoz igazodó, de egyes fő-begyűjtési cikkekben államilag szabályozott átvételi árakon adják át az állami szerveknek. A szövetkezeti felvásárló szervezet a központi készletek céljára felvásárolt mennyiségeket közbeiktatott szervek nélkül, közvetlenül a belkereskedelmi és ipari felhasználó szervezeteknek, illetőleg a külkereskedelmi vállalatoknak adják át kötelező tervfeladat és szerződések alapján. Az állami begyűjtő vállalatok közvetlen felvásárlást csak az alapvető begyűjtési cikkekben és azokban a községekben folytassanak, ahol a begyűjtést is közvetlenül végzik.

4./ Az ipar továbbra is kizárólag végezze az olyan, a feldolgozás és az állami akkumuláció szempontjából alapvető jelentőségű cikkekben a felvásárlást, mint a cukorrépa, fűszerpaprika, dohány. A konzervipar továbbra is végezzen kijelölt körzetében szerződéskötést és közvetlen felvásárlást.

5./ A termelők értékesítési lehetőségének kiszélesítése érdekében lehetővé kell tenni, hogy az állami kiskereskedelmi vállalatok – külön felvásárló szervezet kiépítése nélkül – saját szükségleteik mértékéig, közvetlenül vásárolhassanak. Telephelyükön kívülről történő vásárlásaikat beküldéses rendszerre és a fmsz-eken keresztül történő beszerzésre építsék.

6./ Arra kell törekedni, hogy az állami felvásárlás szűkítésével helyét ne a magán-kapitalista szektor foglalja el, hanem a termék közvetlenül, vagy a fmsz-i felvásárló szervezet útján jusson el a fogyasztóhoz. A magánkereskedelem csak olyan helyeken, olyan cikkekkel foglalkozhat, ahol az állami és a szövetkezeti kereskedelem nem tudja még megfelelően biztosítani a termelők és fogyasztók kapcsolatát /főként gyorsan romló cikkek és népgazdasági szempontból fontos, sok munkával, nehezen összegyűjthető melléktermékek/. A magánkiskereskedelem tevékenységi körét és méreteit nemcsak gazdasági módszerekkel, hanem egyes területeken és egyes cikkek esetén tilalmazással /a főbegyűjtési cikkek/, más területeken pedig engedélyhez kötéssel kell szabályozni. [Tollal további mondat: A magánkereskedő nagykereskedelmi jellegű tevékenységet nem folytathat.]

7./ Meg kell szüntetni az árkialakítás jelenlegi rendszerét, mely legtöbb esetben a felvásárlási áraknak a piaci ártól való elszakadását idézi elő. A felvásárlási árak állami szabályozását csak az olyan alapvető begyűjtési cikkeknel kell átmenetileg fenntartani, amelyeknél a termelési felfutás hosszabb időt vesz igénybe és amelyeknél a központi készletekbe jelentős szabad mennyiségeket kell felvásárolni.

Az árakat ezeknél a cikkeknel úgy kell megállapítani, hogy azok igazodjanak a piaci árakhoz és ne tegyék lehetetlenné a felvásárlást. Az ilyen esetekben alkalmazott állami árszabályozás a fmsz-ek felvásárlásaira is érvényes a bizományi értékesítésen kívül.

Az árszabályozást az illetékes miniszter hatáskörébe kell utalni, aki azonban az ármegállapítás előtt köteles az érintett miniszterek, illetőleg a SZÖVOSZ igazgatósága elnökének véleményét meghallgatni.

Egyes olyan cikkeknel, amelyek termelését népgazdasági érdekből nagymértékben akarjuk növelni, előnyös fix-áras rendszert is lehet alkalmazni, amelyet előre meg kell hirdetni. /pl. libamáj export célra, lucernamag, stb./

Egyéb cikkek tekintetében a felvásárlási árat – a termelői és fogyasztói piacokon kialakult árakat, valamint az áruforgalmi árrést figyelembevételével – maguk a szövetkezeti szervek alakítsák ki. Ha a vásárlás nagyfogyasztó, ipar, vagy export részére történik, a felvásárlási árat az átvevő állami és felvásárló szövetkezeti szerv megegyezése alapján kialakított, a piaci viszonyokhoz igazodó átvételi ár határozza meg. E cikkekben az állami vállalat közvetlen felvásárlásánál, a felvásárlási

árat a vállalat saját maga határozza meg, az állami fogyasztói árak és a vállalat szabályozott árrése alapján.

A szabadpiac kiszélesítése és a szabadpiac követelményeihez igazodó árrendszer a forgalmi költségek és az áruforgalmi árrés csökkenéséhez vezet. Ugyanakkor a piaci kapcsolatok kiszélesítése és ennek ösztönző hatása a mezőgazdasági termelés emelkedését és a piaci árszínvonal csökkenését eredményezi. Azoknál a cikkeknel azonban, amelyek termelési felfutása hosszabb időt vesz igénybe, illetőleg azoknál, amelyeknél a nyerstermék és a feldolgozott áru árai között az állami akkumuláció mértéke miatt aránytalanságok vannak – átmenetileg piaci árszínvonal emelkedéssel kell számolni.

8./ A hitel- és pénzforgalom rendszerét, valamint a kereskedelmi rendszerek dolgozóinak bérezését a szabadpiac követelményeinek megfelelően át kell alakítani.

9./ Az állami gazdaságok a főterményeket továbbra is közvetlenül az élelmiszeriparnak, illetve a begyűjtő szervezeteknek adják át. Egyéb terményeikből az értékesítési terven felüli mennyiségeket helyben feldolgozhatják és azokat nyers állapotban, vagy feldolgozva szabadon értékesíthetik az állami, illetve szövetkezeti kereskedelmi szervek, nagyfogyasztók részére, illetve, ha ezek szabad áron nem veszik át, a piacon is.

10./ A határozat alapján szükségessé váló átszervezéseket az ellátás biztosítása érdekében fokozatosan az állami felvásárlási feladatok folyamatos szűkítésével kell végrehajtani. A szabadpiaci kapcsolatok új rendszerének megfelelően erősíteni kell a szövetkezeti felvásárló – és csökkenteni az állami begyűjtő szervezetet. Az 1955. év tapasztalatai alapján – a fenti irányelveknek megfelelően – tovább kell fejleszteni a szabadpiaci értékesítést, tovább szűkítve az állami begyűjtő vállalatok közvetlen felvásárló tevékenységét. A fmsz-ek megnövekedett feladataihoz szükséges technikai feltételek biztosítására az állami vállalatok – tevékenységük csökkentése arányában – adják át álló- és forgóeszközeiket, valamint beruházási és anyagkereteiket.

III.

Az egyes fontosabb mezőgazdasági termékek szabadpiaci forgalmának rendszere 1955. évben.

A fenti irányelveknek és a fokozatosságnak megfelelően az egyes főbb cikkcsoportoknál a szabadpiaci forgalom kiszélesítése érdekében az alábbi módszereket kell alkalmazni:

Kenyérgabona:

A kenyérgabona állami szabadfelvásárlását továbbra is a Terményforgalmi Vállalat végezze a begyűjtő szervezeten keresztül. Meg kell vizsgálni az 1955/56. gazdasági évtől kezdve, hogy az állami szabadfelvásárlást és az addig érvényben maradó állami árszabályozást nem kell-e megszüntetni.

A termelők egymásközötti szabadforgalmát 1955–56. gazdasági évtől elő kell mozdítani azzal is, hogy a termelők különféle szervek felé is értékesíthessenek /fmsz., pék, nem termelő fogyasztók/. A fmsz-ek a felvásárolt kenyérgabonát értékesíthetik a Terményforgalmi Vállalatok, a malomipar, pékségek és nem önellátó termelők részére.

Takarmánygabona:

A központi készletből ellátott felhasználók körét csökkenteni kell. Mérlegelni kell, hogy az állami szabadfelvásárlást nem kell-e megszüntetni. A központi készlet részére szükséges mennyiséget a Terményforgalmi Vállalatok vásárolják. A fmsz-ek a felvásárolt takarmánygabonát saját hizlálásra, a központi ellátásban nem részesülő felhasználó szervek és a földnélküli állattartók részére értékesíthetik.

Szálaskarmány, szalma:

1955. júniusától a központi elosztást és az állami szabadfelvásárlást meg kell szüntetni. Ezután a felhasználók a kisebb mennyiségeket közvetlenül a termelőktől, a nagyobb mennyiségeket a fmsz-eken keresztül szerezzék be. A SZÖVOSZ elsődlegesen biztosítsa az állami készletek különösképpen a honvédség részére szükséges mennyiségeket.

Nyersrizs:

Az állami felvásárlást a Terményforgalmi Vállalatok végezzék. Az állami árszabályozást fenn kell tartani.

Olajosmagvak:

A kizárólag ipari célokat szolgáló olajosmagvakat továbbra is a Terményforgalmi Vállalatok vásárolják fel. Az állami árszabályozást fenn kell tartani.

Gazdasági és aprómagvak:

Az állami felvásárlást a terményforgalmi vállalatok végezzék. Vetőmag céljából – a termelők részére történő eladásra – a fmsz-ek is vásárolhatnak szabadpiaci áron.

Hüvelyesek, mák, köles, hajdina /:hántolt:/:

A beadás alá eső mennyiségeket a terményforgalmi vállalatok vegyék át. A szabadfelvásárlást a fmsz-eken keresztül kell megszervezni. A T.V.[88] telepek a beadással egyidejűleg felkínált szabadmennyiséget átvehetik. A központi gazdálkodást meg kell szüntetni. Az exportra előirányzott mennyiségeket a SZÖVOSZ kötelező tervfeladat alapján biztosítsa.

Bor:

A közvetlen piaci értékesítés lehetőségét szélesíteni kell. Városokban és ipari településeken bővíteni kell a fmsz-ek és termelői társulások borkiméréseinek hálózatát. A fmsz-ek boraktív területeken helyi szükségletre egész éven át szabadon vásárolhatnak. A község beadási tervének teljesítése után – január 31-től pedig a község beadási tervteljesítésére való tekintet nélkül – a termelők szabadon értékesíthetik borukat, mind a fmsz-ek, mind egyéb kereskedelmi és vendéglátóipari szervek felé. Az állami árszabályozást a szüret és január 31. közötti időszakban kell fenntartani.

Hízottsertés:

Az állami felvásárlást és az állami árszabályozást a termelés felfutásáig, illetve a jelenlegi ellátási nehézségek megszűntetéséig kell fenntartani. Annak érdekében, hogy a helyi ellátás céljára passzív területeken is lehessen vásárolni, a piaci viszonyoknak megfelelő differenciált árakat kell alkalmazni. Az állami felvásárlást a begyűjtéssel együtt az Állatforgalmi Vállalat végezze. Megfelelő technikai feltételek biztosításával /:kimérő-helyek, hűtőtér, egészségügyi követelmények biztosítása, stb.:/ és a bizományi értékesítés megszervezésével is elő kell segíteni, hogy a termelők a városi piacokon árusíthassák sertésüket, illetőleg húskészítményeiket.

A falusi hús és zsírellátás megjavítása érdekében lehetővé kell tenni, hogy a fmsz-ek meghatározott keretben vásárolhassanak sovány és hízottsertést, valamint köthessenek hízlalási szerződést az állami felvásárló szerv feltételei szerint. Az egyéni termelők tenyészállat beszerzését a fmsz-ek segítsék elő. A termelők szabadpiaci áron serteshúst és húskészítményt a fmsz-eken keresztül is értékesíthetnek.

A dézsmazsír forgalmából ki kell kapcsolni a feleslegesen közbeiktatott Zsiradékforgalmi Vállalatot. A fmsz-ek közvetlenül adják át a zsírt az egalizáló telepeknek.

Szarvasmarha:

Az állami felvásárlást az Állatforgalmi Vállalat végezze, állami árszabályozás fenntartása mellett.

Baromfi és tojás:

A baromfi átvételt és felvásárlást az élelmiszeripar részére és közvetlen forgalomra a fmsz-ek végezzék. Telephelyén a baromfiipar közvetlenül is vásárolhat.

A tojás forgalmának jelenlegi centralizáltságát meg kell szüntetni, a kereskedelmi feladatokat le kell választani az iparról. A felvásárlást végző szövetkezeti szervezet közvetlenül lássa el a felhasználó szervezetet. A tároláshoz szükséges hűtőteret az élelmiszeripar a kereskedelem részére biztosítsa.

Tej:

A beadás alá eső mennyiségek átvételét és az állami felvásárlást a tejipar végezze. Biztosítani kell, hogy a melléktermékek a tej feldolgozásából visszakerüljenek a termelőkhez, az állattartás ösztönzésére. Elő kell segíteni, hogy a parasztság azokon a területeken, ahol a friss tej-szállítás a városi fogyasztó helyekre nem biztosítható, tejfeleslegét tejtermék formájában értékesíthesse. Ennek érdekében főként a nagyobb tsz-ek részére és részben a fmsz-i szervezet keretében létesítendő tejfeldolgozó társulások részére az élelmiszeripar birtokában lévő kisebb tejüzemeket kell juttatni. Ezen tejüzemek működési területén a tej-átvételt és felvásárlást a tsz-ek, illetőleg a fmsz-i szervek végezzék.

Burgonya, gyümölcs-zöldség:

Tovább kell szélesíteni a termelők és fogyasztók közötti közvetlen forgalmat. Burgonyában a központi készletből történő ellátás körét a „B” mennyiségekre kell korlátozni, zöldségben és gyümölcsben pedig meg kell szüntetni. Az állami árszabályozást a szabadfelvásárlásra nézve egyik cikkcsoportban sem kell alkalmazni.

A fmsz-i felvásárló szervezet egyidejű megerősítésével az állami szervezetet meg kell szüntetni. Az export, ipar, nagyfogyasztók és állami tárolás szükségletét a fmsz-i felvásárlás útján szerződéssel alátámasztott tervekben kell biztosítani.

Budapesten és a legnagyobb ipari központokban az értékesítést és a nagyfogyasztók ellátását a tanács felügyelete alatt szervezendő zöldség-gyümölcs értékesítő vállalatok végezzék. Szükségleteiket a fmsz-i felvásárlásból és helyi beszerzésből biztosítsák. A nehezen ellátható helyeken /:külvárosok, kisebb ipari települések:/ fokozni kell a magánkiskereskedelem tevékenységét.

A konzervipar szükségletét túlnyomóan termelési szerződések, kisebb részben az ipartelepek körzetében történő saját felvásárlás, valamint a fmsz-ek útján biztosítsa.

Nyersbőr, toll:

A MÉH[89] vállalatok felesleges közbeiktatását meg kell szüntetni, ezzel is növelve a termelők és fmsz-ek anyagi érdekelttségét. A magánkereskedelem szerepét a felvásárlásban és a hulladékanyagok összegyűjtésében növelni kell.

Az irat jelzete: HU-MNL-OL-XIX-K-7-b. (11. doboz). Előterjesztés a Politikai Bizottsághoz a szabadpiac helyzetéről és fejlesztésének irányelveiről, 1954. november 10. 9 oldal, másolat. (Begyűjtési Minisztérium)

---

[1] 1949-ben megszüntették az Országos Közellátási Hivatalt, amelynek hatáskörét nagyrészt a Belkereskedelmi Minisztérium vette át (1949. évi 7. számú törvényerejű rendelet). 1950 végén jött létre Élelmezési Minisztérium, amely 1952 elején megszűnt, s helyét a Begyűjtési Minisztérium vette át. VARGA ZSUZSANNA: Az agrárium 1945-től napjainkig. In: *Agrárvilág Magyarországon 1848–2002*. Szerk. ESTÓK JÁNOS et. al. Bp., 2008. 285–286.

[2] *A mezőgazdasági termékek felvásárlására vonatkozó jogszabályok*. Szerk. POPOVICS BÉLA. Bp., 1959. 75–76.

[3] Vlagyimir Iljics Lenin (1870–1924) hirdette meg 1921-ben a bolsevikok által vezetett Szovjet-Oroszország (1922. december 22-től Szovjetunió) új gazdaságpolitikáját (oroszul Новая экономическая политика, novaja ekonomicseszkaia polityika, a rövidítése: NEP). Több magyar nyelvű, ötvenes évekbeli írásban új gazdasági politika elnevezéssel illették ezt az új irányt, amely a hadigazdálkodást felváltva teret engedett a piaczgazdaság elemeinek, hogy ez által érdekeltté tegyék a gazdálkodókat a termelésben. Így például a parasztság eladhatta a gabonafeleslegét a piacon és földet is bérbe lehetett adni. A NEP gyakorlatilag a húszas évek végén, az első ötéves terv elindítása és a mezőgazdaság kényszerkollektivizálása által fejeződött be.

[4] KÖVESI JÁNOS: *Mezőgazdasági felvásárlás Magyarországon*. Bp., 1965. 32, 39.; MOSHE LEWIN: 'Taking Grain': Soviet Policies of Agricultural Procurements before the War. In: *Essays in Honour of E.H. Carr*. Ed. C. ABRAMSKY. London–Basingstoke, 1974. 282–285.; STEPHAN MERL: *Die Anfänge der Kollektivierung in der Sowjetunion. Der Übergang zur staatlichen Reglementierung der Produktions- und Marktbeziehungen im Dorf (1928–1930)*. Wiesbaden, 1985. 74–75.

[5] JOHN T. WHITMAN: The Kolkhoz Market. *Soviet Studies*, 1956. 4. sz. 386–389.

[6] A mezőgazdasági termények forgalmát a háború utáni években a közellátás biztosítása miatt korlátozták. GONDA BÉLA: A mezőgazdasági termelés és a közellátás folyamatosságának biztosítása a felszabadulás utáni első években, 1945–1948. *Agrártörténeti Szemle*, 1976, 3–4. sz. 535.; PETŐ IVÁN – SZAKÁCS SÁNDOR: *A hazai gazdaság négy évtizedének története, 1945–1985*. Bp., 1985. 49–50.

[7] PETŐ – SZAKÁCS: i. m. 184.

[8] HU-MNL-OL-M-KS 276-54. (146. ő. e.). Jegyzőkönyv a Titkárság 1951. május 30-i üléséről. 1. A KV Mezőgazdasági Osztálya, az FM és az ÉM közös jelentése a szerződéses termelés rendszeréről. HU-MNL-OL-M-KS 276-54. (165. ő. e.). Jegyzőkönyv a Titkárság 1951. október 17-i üléséről. 3. Az Államgazdasági Bizottság javaslatai. 3/b. Az 1952. évi szerződéses termeltetés egyes kérdései.

[9] A jogszabály alapján arra jogosult személyek gabonát vihettek vámórlésre, amely során a liszt egy részét őrlési díjként a malomnak adták át. A kenyérgabona szabadforgalmának részleges, átmeneti és korlátozott engedélyezéséig a jogosultak saját szükségletre vihették gabonájukat vámórlésre.

[10] 103.330/1948. (VI.27.) K.H. szám. A földművelésügyi miniszter rendelete a gabona forgalmának szabályozása tárgyában. *Magyar Közlöny*, 1948. június 27. 1444–1447.; HU-MNL-OL-XIX-K-7-a. (22. doboz, 2841/1955. sz.). Begyűjtési Minisztérium, III. Tervfőosztály, a kenyérgabona forgalmazására vonatkozó szabályok 1948–50-es években, 1955. június 18.

[11] 103.800/1949. (VI.26.) K.H. szám. A földművelésügyi miniszter rendelete a gabona forgalmának és felhasználásának szabályozása tárgyában. *Magyar Közlöny*, 1949. június 26. 934–937.; 16.150/1950. (VI.20.) Bk.M. számú rendelet az 1950/51. évi gabonaforgalom szabályozása tárgyában, *Magyar Közlöny*, 1950. június 20. 863.

[12] 252.448/1951. sz. Élm.M. sz. Östermelői értékesítés és szállítás. *Begyűjtési és Élelmiszeripari Értesítő*, 1951. május 28. 127–130. A termelőszövetkezetek árufeleslegeinek szabadpiaci értékesítését is elő kívánták mozdítani. HU-MNL-OL-M-KS 276-93. (290. ő. e. K/8/c/287. sz.). Belkereskedelmi Minisztérium, a miniszter 14. számú körrendelete a termelőszövetkezetek és a III.

típusú termelőszövetkezeti csoportok bekapcsolásáról a szabadpiaci értékesítésbe, 1951. április 26.

[13] HU-MNL-OL-M-KS 276-93. (319. ő. e. K/8/d/843. bizalmas sz.). Mezőgazdasági és Szövetkezeti Osztály, Az aktívák által megtett jelentés kiértékelése a begyűjtési rendelet hatása és a begyűjtés problémáiról, 1951. augusztus 1.

[14] 253.500/1951. (VI.28.) Élm.M. számú rendelet a gabona forgalmának szabályozása. *Magyar Közlöny*, 1951. június 28. 653–658.

[15] HONVÁRI JÁNOS: Magyarország gazdasági fejlődése a II. világháború után (1945–1955). In: *Magyarország gazdaságtörténete a honfoglalástól a 20. század közepéig*. Szerk. Uő. Bp., 1996. 507–508.

[16] 1.034/1951. (XII.2.) Minisztertanácsi és MDP Központi Vezetőségi határozat a jegyrendszer megszüntetéséről, az ár- és bérrendezésről s a mezőgazdasági termékek forgalmának felszabadításáról. *Magyar Közlöny*, 1951. december 2. 1197–1201.

[17] 203/1951. (XII.2.) M.T. számú rendelet egyes mezőgazdasági forgalmi korlátozások megszüntetése tárgyában. *Magyar Közlöny*, 1951. december 2. 1203–1206.

[18] Whitman: i. m. 389.

[19] A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1952. évi 2. számú törvényerejű rendelete az állami begyűjtésről. *Magyar Közlöny*, 1952. január 6. 74–82.

[20] 103.700/1949. (V.29.) K.H. szám. A földművelésügyi miniszter rendelete az 1949/50. évi állami terménybegyűjtés szabályozása tárgyában. *Magyar Közlöny*, 1949. május 29. 817–821.; 142/1950. (V.17.) M.T. számú rendelet az 1950/51. évi állami terménybegyűjtés szabályozása tárgyában. *Magyar Közlöny*, 1950. május 17. 678–684.; 1.020/1951. (VI.24.) számú Minisztertanácsi határozat az 1951/52. évi terménybegyűjtésről. *Magyar Közlöny*, 1951. június 24. 643–645.

[21] Úgy érveltek, hogy ha minél szigorúbban betartják a korlátozást, annál hamarabb teljesül a beadási kvóta, s így a termelők még hamarabb vihetik piacra feleslegeiket. HU-MNL-OL-GyMSVGyL-XXIII.15.a. (27. doboz). Begyűjtési Minisztérium Igazgatási Főosztály, 1952. szeptember 15.

[22] 48/1952. (VI.8.) M.T. számú rendelet egyes mezőgazdasági termények forgalmának ideiglenes szabályozásáról. *Magyar Közlöny*, 1952. június 8. 480–482.

[23] HU-MNL-OL-GyMSVGyL-XXIII.15.a. (27. doboz, 7915/315/1/1952. sz.; 1./ 79-6-54. sz.). Begyűjtési Minisztérium Igazgatási Főosztály, 7917/48/1952. sz. 48. sz. rendelkezés, 1952. november 3. A községekben a szabadpiaci forgalomban való jog feltüntetése.

[24] HU-MNL-OL-XIX-K-7-a. (3. doboz). Jegyzőkönyv, felvétel a Begyűjtési Minisztérium 1952. évi október hó 14-én megtartott kollégiumi üléséről. 1. napirendi pont: Az 1953. évi begyűjtési rendszer alapelvei. Nagy Imre (1896–1958, a második világháború végén földművelésügyi miniszterre nevezték ki, majd pedig belügyminiszter lett. 1948/1949-ben vitatta a radikális gazdaságpolitika helyességét, ezért eltávolították a Politikai Bizottságból. Oktatási tevékenysége mellett párttiszséget kapott, a Központi Vezetőség Adminisztratív Osztályát vezette 1950-tól 1952-ig. 1950 decemberében élelmezési, 1952 elején begyűjtési miniszterre nevezték ki. 1952 novemberétől a Minisztertanács elnökhelyettese, 1953. július 4-től a Minisztertanács elnöke 1955 tavaszáig) hozzászólásában kiemelte, hogy a beadásnak mindent meg kellett előznie, illetve, hogy a fejadag kérdése fel sem merülhetett. Mindezt a gabona szabadforgalmával indokolta, és azzal, hogy a terményfelesleg normakérdés volt, vagyis a birtokosok megterhelését tartotta megvizsgálandónak. Nagy továbbá hiányolta több elvi kérdés tisztázását, így például a következő évre tervezett szabadpiaci áruforgalom növekedésének az okait az állami beadással szemben. CSENDES BÉLA: A városok élelmiszerellátásának új rendje. *Közgazdasági Szemle*, 1957. 3. sz. 280.

[25] A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1952. évi 26. számú törvényerejű rendelete az 1953. évi állami begyűjtésről. *Magyar Közlöny*, 1952. december 31. 731–741.

[26] *A mezőgazdasági termékek felvásárlására vonatkozó jogszabályok*. Szerk. POPOVICS BÉLA. Bp., 1959, 450.

[27] A szerződéssel lekötött területek kiterjedése a következőképp alakult: 1945: nincs adat, 1946: 22.164 kh, 1946/1947: 297.691 kh, 1947/1948: 602.392 kh, 1948/1949: 815.290 kh, 1949/1950: 1.198.094 kh, 1952/1953: 953.801 kh.

[28] HU-MNL-OL-XIX-A-2-ee. (182. doboz). A Minisztertanács rendelete a vámórlésnek és a gabona szabadforgalmának meghosszabbításáról, 1953. június 10.

[29] 28/1953. (VI.10.) M.T. számú rendelet az egyes mezőgazdasági termények forgalmának ideiglenes szabályozásáról. *Magyar Közlöny*, 1953. június 10. 171–172.

[30] HU-MNL-OL-XIX-K-7-b. (4. doboz). A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának 0495/3/1953. sz. határozata egyes mezőgazdasági termények forgalmának ideiglenes szabályozásáról, 1953. június 5.

[31] A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1953. évi 10. számú törvényerejű rendelete a beadás elmulasztása miatt kivetett kártérítések törlése, a beadási hátralékok elengedése, valamint a termelőszövetkezetek beadási kötelezettségének 10%-os csökkentése. *Magyar Közlöny*, 1953. július 12. 185.

[32] Az új kormány már augusztus elején módosította a gabonaforgalmi korlátozásokat. Az egyéni termelők és a termelőszövetkezetek is szabadon forgalomba hozhattak kenyérgabonát és árpát függetlenül a zabbeadás teljesítésétől abban az esetben, ha a 28/1953. számú rendeletnek megfelelően teljesítették kenyérgabona és árpabeadási kötelezettségeiket. HU-MNL-OL-XIX-K-7-b. (4. doboz). A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának 0530804/1953. sz. határozata a gabonaforgalmi korlátozások megszüntetésének módosításáról, 1953. augusztus 4.

[33] A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1953. évi 18. számú törvényerejű rendelete az egyénileg gazdálkodó parasztok őszi termésű kapásnövényekből fennálló beadási kötelezettségének 10 százalékos csökkentése, valamint a gabonafélék és az őszi termésű kapásnövények forgalmi korlátozásának megszüntetéséről. *Magyar Közlöny*, 1953. szeptember 1. 263. oldal. A végrehajtása tárgyában lásd: A begyűjtési miniszter 431.131/1953. számú utasítása a mezőgazdasági főtermények forgalmának felszabadítása tárgyában. *Helyi Tanácsok Közlönye*, 1953. október 15. 101.

[34] HU-MNL-OL-XIX-A-2-ee. (182. doboz, 376/E/1953. sz.). Minisztertanács Titkársága, feljegyzés Gergely elvtárs részére, 1953. szeptember 19.

[35] HU-MNL-OL-M-KS 276-53. (132. ő. e.). Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1953. augusztus 19-i üléséről. 5. A Begyűjtési Minisztérium előterjesztése a gabona szabad felvásárlásának megszervezéséről. HU-MNL-OL-XIX-K-7-b. (3. doboz). A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának 505/7/1953. sz. határozata a gabona szabadfelvásárlásának megszervezéséről, 1953. augusztus 22. HU-MNL-OL-XIX-K-7-a. (14. doboz, M 257-3192/1953. sz.). Begyűjtési Minisztérium, a debreceni járási tanács intézkedése, 1953. szeptember 3.

[36] Az áruforgalmi kapcsolatok alakulása terén az 1951. december 1-i határozatot alapvetően helyesnek értékelték és bizonyos értelemben fordulópontnak („kereskedelmi mérföldkő”) is tartották. MÓD ALADÁRNÉ: Mezőgazdaságunk árutermelése. *Társadalmi Szemle*, 1953. 4–5. sz. 423–425.; FENYŐ IMRE: Kereskedelmünk néhány kérdése az új kormányprogram megvilágításában. *Magyar-Szovjet Közgazdasági Szemle*, 1953. 7–12. sz. 282.; UŐ: A piaci kereskedelem kérdései hazánkban. *Magyar-Szovjet Közgazdasági Szemle*, 1954. 8–9. sz. 776.; BOGNÁR JÓZSEF (et.al): *A kereskedelem gazdaságtana*. Bp., 1956, 134–135.

[37] HU-MNL-OL-M-KS 276-54. (169. ő. e.). Jegyzőkönyv a Titkárság 1951. november 20-i üléséről. 2. Az Államgazdasági Bizottság javaslatai. 2/a. A földművesszövetkezetek tevékenységének megjavítása és továbbfejlesztése.

[38] HU-MNL-OL-XIX-A-16-f. (31. doboz). Országos Tervhivatal Titkársága, az Országos Tervhivatal elnökének utasítása a földművesszövetkezetek szabadfelvásárlási tevékenységének továbbfejlesztéséről, 1952. december 30. HU-MNL-OL-XIX-A-83-a. Jegyzőkönyv a Minisztertanács 1953. május 8-i üléséről. (490. sz. jegyzőkönyv). 7. 0490/7/1953. számú határozat a földművesszövetkezetek szabadfelvásárlási tevékenységének továbbfejlesztéséről.

[39] HU-MNL-OL-M-KS 276-93. (633. ő. e. K/8/995/1951. bizalmas sz.). Mezőgazdasági és Szövetkezeti Osztály, feljegyzés Rákosi elvtárs részére a szerződéses termelésről, 1951. szeptember 29.

[40] HU-MNL-OL-M-KS 276-93. (430. ő. e. K/8/101/1953. sz.). Földművelésügyi Minisztérium, feljegyzés Nagy Imre elvtárs, a Minisztertanács elnökhelyettese részére. A terven felül kötött termelési szerződések kérdése, 1952. december 25.

[41] HU-MNL-OL-XIX-A-2-ee. (178. doboz, D-2137/1953. titkos sz.). Minisztertanács Hivatala, javaslat a szerződéses növénytermelés fejlesztésére, 1953. június 10.

[42] HU-MNL-OL-M-KS 276-53. (134. ő. e.). Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1953. szeptember 2-i üléséről. 10. Az FM javaslata a szerződéses termelési feltételek megváltoztatására. 1.048/1953. (IX.16.) számú Minisztertanácsi határozat a szerződéses termelés fejlesztéséről. *Magyar Közlöny*, 1953. szeptember 16. 276–278.

[43] 1.051/1953. (IX.19.) számú Minisztertanácsi határozat a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének a mezőgazdasági termékek új begyűjtési rendszeréről és a beadás mértékének csökkentéséről szóló határozatával kapcsolatban. *Magyar Közlöny*, 1953. szeptember 19. 280. oldal.

[44] A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1953. évi 26. számú törvényerejű rendelete az állami begyűjtés többéves rendszeréről. *Magyar Közlöny*, 1953. december 13. 497–512.

[45] 1.080/1953. (XII.23.) számú Minisztertanácsi határozat a mezőgazdasági termelés fejlesztéséről. *Magyar Közlöny*, 68. szám, 1953. december 23. 525–548.; HU-MNL-OL-M-KS 276-52. (26. ő. e.). Jegyzőkönyv a Központi Vezetőség 1953. december 19-i üléséről.

[46] LUKA DÁNIEL: Agrárpolitikai ütközőpontok és a kollektivizálás kérdése az „új szakaszban”, 1953–1955. In: *Grastyán-Füzetek 2.* Szerk. HAMERLI PETRA – VARGA TÍMEA – PINTÉR TAMÁS – RAB VIRÁG. Pécs, 2023. 149–151. Lásd például Ripp Géza cikkét *A szabadpiacról és az állam piacszabályozó szerepéről* címmel a *Propagandista* 1954. februári számában.

[47] Rákosi Mátyás (1892–1971) kommunista politikus, a Magyar Kommunista Párt (MKP), majd pedig a Magyar Dolgozók Pártja főtitkára, 1953. június végétől 1956 júliusáig első titkára. 1952. augusztus 14-től 1953. július 4-ig a Minisztertanács elnöki pozícióját is ő töltötte be.

[48] *A Magyar Dolgozók Pártja III. kongresszusának rövidített jegyzőkönyve, 1954. május 24–30.* Bp., 1954. 44–45, 61.

[49] Lásd például: N.N. jegyzőkönyve, 106. számú dokumentum, 1954. szeptember 22. *Recht in Fesseln. Eine Sammlung von Dokumenten über die Vergewaltigung des Rechtes für politische Zwecke.* Den Haag, 1955. 420.

[50] Fehér Lajos (1917–1981) újságíró, kommunista agrárpolitikus. A második világháború után a főváros rendőrfőkapitányságán a politikai osztály helyettes vezetője. 1947-től 1954-ig a Szabad Föld című lap felelős szerkesztője, 1954 júliusától a Szabad Nép című lap szerkesztőbizottságának tagja és agrárrovátának vezetője 1955 áprilisáig. A rákosista restauráció során „számúzték”: 1955 tavaszától a Balaton-Nagyberek Állami Gazdaság igazgatója volt. Az 1956-os forradalom és szabadságharc után különböző beosztásokban az agrárreformok egyik fő előmozdítója és megvalósítója.

[51] FEHÉR LAJOS: A szabadpiacról. *Szabad Föld*, 1954. 10. sz. 5.; Uő: A szabadpiacról. *Szabad Nép*, 1954, 215. sz. 2.; Uő: Mezőgazdasági árak és termelői érdekeltség. In: *Fehér Lajos: Sorsfordító évtizedek. Cikkék és beszédek (1941–1981)*. Szerk. SIPOS LEVENTE. Bp., 1987. 80–86.

[52] Szabó Kálmán (1921–2007) bogyoszlói születésű (személyes megjegyzés, hogy Bogyoszló település a szerző szülőfaluja is) közgazdász, egyetemi tanár, a Társadalmi Szemle című folyóirat szerkesztője, az Országos Tervhivatalban főosztályvezető az ötvenes évek első felében. Többek között ár, érték és piackutatással foglalkozott, valamint közreműködött a hatvanas években az új gazdasági mechanizmus előkészítésében. Kopátsy Sándor (1922–2020) közgazdász, pályafutása során az Országos Tervhivatal és a Pénzügyminisztérium munkatársa, aktív résztvevője volt a gazdasági reformfolyamatoknak.

[53] SZABÓ KÁLMÁN – KOPÁTSY SÁNDOR: A mezőgazdasági árak képzésének néhány kérdése. *Közgazdasági Szemle*, 1954. 2. sz. 143–160.; SZABÓ KÁLMÁN: A szabadpiac szerepe az új szakaszban. *Társadalmi Szemle*, 1954. 8–9. sz. 29–51.

[54] HU-MNL-OL-XIX-K-7-a. (13. doboz, 3162/1954. sz.). Begyűjtési Minisztérium, III. Tervfőosztály, az állami és szövetkezeti szabadfelvásárlás, 1954. augusztus 10. HU-MNL-OL-K-7-a. (21. doboz). Begyűjtési Minisztérium Tervfőosztály fontosabb munkafeladatai VIII.15. és IX.15. közötti időszakban, 1954. augusztus 17. 13./ A szabadpiac rendszerének kidolgozására munkaterv készítendő, határidő: augusztus 19.

[55] HU-MNL-OL-XIX-K-7-b. (11. doboz). Előterjesztés a Politikai Bizottsághoz a szabadpiac helyzetéről és fejlesztésének irányelveiről, 1954. november 10.

[56] HU-MNL-OL-XIX-K-7-b. (11. doboz). MDP KV Mezőgazdasági Osztály, megjegyzések a szabadpiac fejlesztésének irányelveiről szóló előterjesztéshez, 1954. november, Fehér Lajos.

[57] Szalai Béla (1922–2008) kommunista politikus, pártfunkcionárius. 1953 júliusától 1954 októberéig az Országos Tervhivatal elnöke, majd pedig könnyűipari miniszter 1955 szeptemberéig.

[58] *A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége 1954. október 1–3-i ülésének rövidített jegyzőkönyve*. Bp., 1954. 23, 30–32, 95, 97, 157–158.

[59] HU-MNL-OL-M-KS 276-52. (28. ő. e.). Jegyzőkönyv a Központi Vezetőség 1955. március 2–4. üléséről, határozat.

[60] Csendes Béla (1922–) agrárközgazdász. Számos írásában taglalta az élelmiszerellátás kérdéseit, illetve a jövedelmezőséget a termelőszövetkezetekben.

[61] BAUER ILONA – NAGY KÁROLY: A város és a falu gazdasági kapcsolatának kérdései népi demokráciánkban. (Beszámoló az MDP Pártfőiskoláján tartott elméleti tanácskozásról). *Közgazdasági Szemle*, 1955. 7–8. sz. 943–953. Fenyő Imre esetében lásd a következő cikket: Uő: A piaci kereskedelem kérdései hazánkban. *Közgazdasági Szemle*, 1955. 10. sz. 1163–1175. Különösen az 1163. és 1166. oldalakon. Szabó és Kopátsy munkájának kritikája a Közgazdasági Szemlében: Feladataink a Központi Vezetőség márciusi határozatának megvalósításában. *Közgazdasági Szemle*, 1955. 3–4. sz. 264–266.

[62] Az állami begyűjtés körébe tartozó különböző módszereket a szervezett piac eszköztárába sorolták, magát a rendszert Gerő Ernő (1898–1980, kommunista gazdaságpolitikus, különböző állami és pártposztokat töltött be, ő vezette a gazdasági „csúcsszerveket”, így például a Gazdasági Főtanácsot, majd pedig a Népgazdasági Tanácsot) a pártállam kiépülésének első éveiben fenntartandónak tartotta a tömeges kollektivizálás befejezése utáni időszakban is.

[63] HU-MNL-OL-M-KS 276-52. (30. ő. e.). Jegyzőkönyv a Központi Vezetőség 1955. június 7–8. üléséről, határozat. A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének határozata a mezőgazdaság szocialista átszervezésének és a mezőgazdasági termelés fellendítésének további feladatairól. X. A mezőgazdasági termékek begyűjtéséről, felvásárlásáról és szabadpiaci forgalmáról, 40–42.

[64] 1.060/1955. (VI.19.) számú Minisztertanácsi határozat az 1955. évi terménybegyűjtésről. *Magyar Közlöny*, 1955. június 19. 433–436.

[65] 6/1955. (VI.21.) Bgy.M. számú rendelet a terménybeadási kötelezettség teljesítéséről, valamint a mezőgazdasági termények forgalmának és felhasználásának szabályozásáról. *Magyar Közlöny*,

1955. június 21. 437–444.

[66] 10/1955. (IX.15.) Bgy.M. számú rendelet a kukorica, napraforgómag és burgonya beadási kötelezettség teljesítésének, valamint forgalmának szabályozásáról. *Magyar Közlöny*, 1955. szeptember 15. 673–676.

[67] 30/1955. (VI.3.) M.T. számú rendelet az állami begyűjtés érdekeit sértő cselekmények büntetéséről. *Magyar Közlöny*, 1955. június 3. 361.; 39/1955. (VII.9.) M.T. számú rendelet az aratással és a csépléssel kapcsolatos szabálysértések büntetéséről. *Magyar Közlöny*, 1955. július 9. 461.

[68] 3/1955. (II.16.) Bgy.M. számú rendelet a szerződéses termeltetés egyes kérdéseinek szabályozásáról. *Magyar Közlöny*, 1955. február 16. 97–98.; 4/1955. (III.13.) Bgy.M. számú rendelet az 1955. évben termelési szerződéssel termelendő növények körének kiterjesztéséről és a terményértékesítési szerződéskötések szabályozásáról. *Begyűjtési jogszabályok. Mezőgazdasági termékek begyűjtésére és forgalmára vonatkozó jogszabályok*. Bp., 1956.; XII. 1/b. 38/1955. (VII.8.) M.T. számú rendelet a kenyérgabona állami felvásárlásának szabályozásáról. *Magyar Közlöny*, 1955. július 8. 458–460.

[69] 16/1955. (X.26.) Bgy.M. számú rendelet a kukorica állami felvásárlásának szabályozásáról. *Magyar Közlöny*, 1955. október 26. 745–746.

[70] HU-MNL-OL-M-KS 276-53. (238. ő. e.). Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1955. június 23-i üléséről. 5. Előterjesztés a gabonafelvásárlás biztosításához szükséges intézkedésekről.

[71] Matolcsi János (1923–1983) kommunista politikus, pártfunkcionárius. 1952 szeptemberétől 1954 nyaráig vezette az MDP KV Mezőgazdasági Osztályát, később rövid ideig (1955. november – 1956. október) földművelésügyi miniszter.

[72] HU-MNL-OL-M-KS 276-53. (238. ő. e.). Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1955. június 23-i üléséről. 5. Előterjesztés a gabonafelvásárlás biztosításához szükséges intézkedésekről.

[73] HU-MNL-OL-XIX-K-7-a. (16. doboz, M 50-1236/1955. sz.). Begyűjtési Minisztérium Felügyeleti Főosztály, 1955. szeptember 21.

[74] 12/1955. (IX.30.) Bgy.M. számú rendelet a gabona forgalmi korlátozásának megszüntetéséről. *Magyar Közlöny*, 1955. szeptember 30. 714.

[75] 1/1956. (I.11.) Bgy. M. számú rendelet a kukorica, burgonya, napraforgó és bor forgalmi korlátozásának megszüntetéséről. *Magyar Közlöny*, 3. szám, 1956. január 11. 18.

[76] 2/1956. (III.1.) F.M. számú rendelet a mezőgazdasági termelészövetkezetek terményeinek és termékeinek szabadpiaci értékesítéséről. *Magyar Közlöny*, 1956. március 1. 94–96.

[77] A Szovjetunióban a bizományi kereskedelemről 1953 második felében hoztak határozatokat. MARSHALL I. GOLDMAN: Commission Trade and the Kolkhoz Market. *Soviet Studies*, 1958. 2. sz. 137.; BUKTA LAJOS – RÁKOS JENŐ: Mezőgazdasági termékek bizományi értékesítése a szövetkezeti kereskedelemben. *Közgazdasági Szemle*, 1956. 3. sz. 348–356.

[78] FEHÉR LAJOS: A szabadpiacról. *Szabad Nép*, 1954. 215. sz. 2. oldal.; SÁGHY VILMOS: A város és a falu közötti árukapcsolat formái és fejlesztésének feladatai. *Társadalmi Szemle*, 1954. 6. sz. 57. A SZÖVOSZ a szovjet bizományi kereskedelemről szóló számos cikk fordítását megküldte a Begyűjtési Minisztériumnak 1955 elején. HU-MNL-OL-XIX-K-7-a. (21. doboz). A bizományi kereskedelem megszervezésében szerzett tapasztalataink. Szerző: D. Varfolomejev, a kamenszki kerületi fogyasztási szövetkezeti szövetség elnöke. Az Opit raboti (Centroszojuz [Szovjetunió Fogyasztási Szövetkezetei Központi Szövetsége] negyedévi folyóirata) 1954. évi 3. számából. A mezőgazdasági termékek bizományi eladásáról című cikk a Szovjetszkaja Torgovlja című lapban, 1954. december 14-i szám.

[79] NYERS REZSŐ: A földművesszövetkezetek szerepe a város és a falu áruforgalmában. *Közgazdasági Szemle*, 1955. 5. sz. 562–578.; MÁNDI PÉTER: A szabadpiac szerepe a lakosság

ellátásában. *Természet és Társadalom*, 1955. 10. sz. 617–620.

[80] HU-MNL-OL-XIX-K-7-a. (22. doboz). Begyűjtési Minisztérium, Terménybegyűjtési Főosztály, feljegyzés Tisza József miniszter elvtárs részére, észrevételek a szerződéses termelés irányításáról és ellenőrzéséről szóló minisztertanácsi előterjesztéshez, 1953. szeptember 21. 2.068/23/1953. számú Minisztertanácsi határozat a szerződéses termelés irányítása és ellenőrzése, 1953. október 14. 727.073/1954. Bgy. M. számú utasítás a begyűjtési szervek feladatairól a szerződéses termeléstel kapcsolatban. *Begyűjtési Értesítő*, 1954. szeptember 23. 509–510.; *Begyűjtési jogszabályok...* XII. 1/a. HU-MNL-OL-XIX-K-7-a. (22. doboz). Begyűjtési Minisztérium, az állami szabadfelvásárlás irányelvei, d.n., valószínűleg 1954. október. HU-MNL-OL-XIX-K-7-b. (1. doboz). Begyűjtési Minisztérium, Terményforgalmi és Raktározási Igazgatósága, 210. sz. feljegyzés Szobek András Miniszter Elvtárs részére a folyó gazdasági év szabadpiaci vásárlásait akadályozó jelenségekről, 1955. március 28. A feljegyzésben kiemelték, hogy mind a földművesszövetkezetek, mind pedig a termelőségvetkezetek burkolt ártállással többször is meghaladták az állami szabadpiaci felvásárlási árakat és hogy nem tartották be az átvételi feltételeket. Erről lásd még: HU-MNL-OL-XIX-K-7-a. (16. doboz, M 22-533/1955. szigorúan titkos sz.). Begyűjtési Minisztérium, levél Hegedüs András, a Minisztertanács Elnökének Első Helyettese számára a földművesszövetkezetek szabadpiaci kukorica vásárlásairól, 1955. április 2. Több esetben olyan termelőségvetkezetek is kaptak engedélyt elárúsítóhely üzemeltetésére, amelyek saját termékeikből nem tudták fedezni az áruszükségletet. HU-MNL-OL-XIX-A-2-I. (1. doboz, V-198/1955. sz.). Termelőségvetkezeti Tanács Titkársága, feljegyzés a mezőgazdasági termelőségvetkezetek és termelőségvetkezeti csoportok szabadpiaci értékesítésénél mutatkozó rendellenességekről, 1955. szeptember 7.

[81] 1085/1954. (X.10.) M.T. sz. határozat az 1954/55. évi szerződéses termelés szabályozásáról. *Begyűjtési jogszabályok...* XII. 1/b. 2.166/1955. (VII.14.) számú Minisztertanácsi határozat a földművesszövetkezetek tevékenységének továbbfejlesztéséről. *Határozatok Tára*, 1955. 44. sz. 175–178.

[82] 22/1956. (VI.28.) M.T. számú rendelet a kenyérgabona állami felvásárlásának szabályozásáról. *Magyar Közlöny*, 1956. június 28. 317–319. 3/1956. (VI.29.) Bgy.M. számú rendelet a gabonabeadási kötelezettség teljesítéséről, valamint a gabona forgalmának és felhasználásának szabályozásáról. *Magyar Közlöny*, 1956. június 29. 340–343. 23/1956. (VII.28.) M.T. számú rendelet a gabona forgalmára és felhasználására vonatkozó rendelkezések megszegésének és kijátszásának büntetéséről. *Magyar Közlöny*, 1956. július 28. 405. 5/1956. (VIII.30.) Bgy. M. számú rendelet a kukorica-, napraforgómag és burgonyabeadási kötelezettség teljesítésének, valamint forgalmának szabályozásáról. *Magyar Közlöny*, 1956. augusztus 30. 455–456. 31/1956. (IX.16.) M.T. sz. rendelet a kukoricaértékesítés szerződéses rendszeréről. *Magyar Közlöny*, 1956. szeptember 16. 505–507. 32/1956. (IX.16.) M.T. számú rendelet a kukorica, napraforgómag és burgonya, valamint a bor forgalmára és felhasználására vonatkozó rendelkezések megszegésének és kijátszásának büntetéséről. *Magyar Közlöny*, 1956. szeptember 16. 507–508.

[83] HU-MNL-OL-XIX-K-7-b. (11. doboz). Minisztertanács Titkársága, feljegyzés a kenyérgabona szabadfelvásárlási rendszeréről az 1955/56. évre, 1955. július 4. A Minisztertanács Titkárságán készült feljegyzés szerint a felvásárlás ellentétben állt a többéves begyűjtési rendszerrel (1953. évi 27. tvr. 6.§-ával), s így a termelőkkel szemben sem lehetett volna büntető szankciókat alkalmazni.

[84] A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1956. évi 18. számú törvényerejű rendelete az állami begyűjtés többéves rendszeréről szóló 1953. évi 27. számú törvényerejű rendelet 6. §-ának módosításáról. *Magyar Közlöny*, 1956. szeptember 16. 505.

[85] A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1956. évi 21. számú törvényerejű rendelete a mezőgazdasági termények és termékek kötelező beadásának megszüntetéséről. *Magyar Közlöny*, 1956. november 12. 568.

[86] Termelőségvetkezetek.

[87] Földművesszövetkezetek.

[88] Terményforgalmi Vállalat.

[89] Melléktermék- és Hulladékhasznosító Vállalat.

Kiadás: 24. évfolyam (2024) 4. szám

Forrás webcím: <https://www.archivnet.hu/terv-es-piac-agrarszabalyozasi-dilemmak-az-otvenes-evek-kozepen>

Hivatkozások

[1] <https://www.archivnet.hu/terv-es-piac-agrarszabalyozasi-dilemmak-az-otvenes-evek-kozepen> [2]

<https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/kep1.jpg> [3] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/kep2.jpg> [4]

<https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/kep3.jpg> [5] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/kep4.jpg> [6]

<https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/kep5.jpg>